

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA**

EVELINA LAPIENYTĖ

Dieninio sk. Tarptautinės jūrų teisės studijų programos 5-01 gr. studentė

**MOKSLINIŲ TYRINĖJIMŲ IR STEBĖJIMŲ ATSKIROSE JŪROS ERDVĖSE
REGLAMENTAVIMAS TARPTAUTINĖJE JŪRŲ IR LIETUVOS RESPUBLIKOS
TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:
Lekt. Skirmantė Klumbytė

Konsultantas:
Doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. Tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių mokslinę jūros tiriamąją veiklą, formavimasis..	9
2. Mokslinių jūros tyrimų reglamentavimas pagal 1958 m. Ženevos konvencijas jūrų teisės klausimais ir 1982 m. JT Jūrų teisės konvenciją.....	12
2.1. 1958 m. Ženevos konvencijos jūrų teisės klausimais.....	12
2.1.1. Mokslinės jūrų tiriamosios veiklos apribojimai teritorinėje jūroje pagal Ženevos konvenciją dėl teritorinės jūros.....	12
2.1.2. Numanoma mokslinių jūros tyrimų laisvė Ženevos konvencijoje dėl atvirosios jūros.....	13
2.1.3. Mokslinius jūros tyrimus ribojančios nuostatos Ženevos konvencijoje dėl kontinentinio šelfo.....	15
2.1.3.1. Okeanografiniai ir kiti moksliniai tyrinėjimai vandenyse virš kontinentinio šelfo.....	16
2.1.3.2. Tyrimai atliekami tiesiogiai kontinentiniame šelfe siekiant ištirti jo savybes.....	17
2.1.4. Ginčų, kylančių dėl mokslinių tyrinėjimų, sprendimas ir jurisdikcija.....	18
2.2. 1982 m. JT Jūrų teisės konvencija.....	19
2.2.1. Mokslinių jūros tyrimų sąvoka 1982 m. JT Jūrų teisės konvencijoje.....	20
2.2.2. Bendrosios XIII 1982 m. Konvencijos dalies nuostatos.....	22
2.2.2.1 Bendrieji principai pagal XIII 1982 m. Konvencijos dalį.....	22
2.2.2.2. Bendro pobūdžio mokslinių jūros tyrimų vykdymo draudimas.....	24
2.2.3. Tarptautinio bendradarbiavimo skatinimas mokslinių jūros tyrimų srityje.....	24
2.2.4. Mokslinių jūros tyrimų reguliavimas atskirose jūros erdvėse.....	25
2.2.4.1. MJT veiksmai teritorinėje jūroje.....	25
2.2.4.2. MJT veiksmai pakrantės valstybės gretutinėje zonoje.....	26
2.2.4.3. MJT veiksmai išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe.....	27
2.2.4.4. MJT vykdymas atvirojoje jūroje ir Rajone.....	30
2.2.4.4.1. Atvirosios jūros MJT laisvė.....	30
2.2.4.4.2. MJT vykdymas giliavandeniame jūros dugno rajone.....	31
2.2.5. Ginčų, kylančių dėl MJT pagal XIII Konvencijos dalį, sprendimas ir jurisdikcija.....	33
3. MJT reglamentavimas LR teisėje.....	35

3.1. Valstybinė aplinkos monitoringo programa ir moksliniai stebėjimai pagal HELCOM programą.....	36
3.2. Atskiros LR teisės aktų nuostatos mokslinių tyrimų reguliavimo srityje.....	37
3.3. LR MJT reglamentavimas pagal Europos Sąjungos teisę.....	39
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	41
Literatūros sąrašas.....	43
SUMMARY.....	47

Ivadas

Didžioji dalis mokslinės informacijos užkoduota pasauliniame vandenyne, kuris užima du trečdalius žemės paviršiaus. Jūros mokslai yra susiję beveik su visomis gamtos disciplinomis, įskaitant *inter alia* fiziką, chemiją, geologiją ir biologiją. Vandenyne ir jūrų tyrimų reikšmingumas daugialypis. Adekvatūs ir efektyvūs moksliniai tyrinėjimai bei stebėjimai yra fundamentali prielaida racionaliam jūros išteklių eksploatavimui.¹ Jūros pažinimas svarbus ne tik „grynojo“ teorinio mokslo požiūriu, bet kartu yra naudingas ir taikomajam mokslui, technologijos vystymuisi. Okeanografiniai tyrimai gali apimti labai platų tyrinėjimų spektrą: nuo išimtinai taikomojo pobūdžio tyrimų, atliekamų pramonės ar gynybos plėtojimo tikslais, iki tyrinėjimų, vykdomų siekiant visos žmonijos labai padidinti mokslo žinias apie jūros aplinką.²

Iki šių dienų sukaupta informacija apie vandenynus tėra tik dalelė to, ką galima pažinti. Detalesnis jūrinės aplinkos pažinimas būtų naudingas žvejybos ir laivybos vystymui. Todėl tyrimai turėtų apimti sistemingai vykdomą kūrybinę veiklą, nukreiptą plėsti mokslines žinias apie žmogų, aplinką ir kultūrą.

Tradicinė mokslinių jūros tyrimų (toliau MJT) laisvė, kaip viena iš atvirosios jūros laisvių, buvo įtvirtinta priėmus Jungtinių Tautų jūrų teisės konvenciją.³ MJT reikšmės pripažinimas tarptautiniu mastu atsispindi šioje konvencijoje, kuri lieka išsamiausiu tarptautiniu teisiniu susitarimu, reguliuojančiu pasaulio jūrų ir vandenynų naudojimą. Konvencijos tryliktoji dalis, reglamentuojanti MJT, nustato aiškias taisykles, taikomas MJT atlikimui visose jūros erdvėse. Šioje dalyje įtvirtinta nuosekli pakrančių valstybių ir valstybių, pageidaujančių atlikti MJT, teisių ir pareigų visuma užtikrina balansą tarp pakrančių valstybių saugumo interesų ir kitų valstybių siekio turėti galimybę atlikti MJT įvairiose jūrų erdvėse.

Temos aktualumas

Lietuva, būdama jūrine valstybe, visais laikotarpiais aktyviai dalyvavo eksploatuojant Baltijos jūros vandenį. Siekdama ir toliau plėtoti glaudų jūrinį bendradarbiavimą su kitomis Baltijos jūros valstybėmis lygiateisiškumo pagrindu, Lietuvos Respublika (LR) daugiau negu prieš dvejus metus prisijungė prie Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos. Konvencijos normos, reglamentuojančios MJT, įpareigoja valstybes priimti atitinkamus nacionalinius teisės aktus, tačiau iki šiol LR tokių teisės aktų nėra priėmusi. Tai skatina ieškoti priežasčių, dėl kurių yra delsiama sukurti nuoseklų mokslinių jūros tyrimų reglamentavimą vidaus teisėje. Tikslų priežasčių nustatymas įgalina pateikti tinkamas rekomendacijas, kurių įgyvendinimas galėtų praplėsti mokslo galimybes MJT srityje. Tyrimo rezultatai turėtų sudominti mokslininkus, kurie

¹ Churchill R. R., Lowe A. V. *The Law of the Sea*. New York: Yonkers, 1999. P. 400.

² Laughton A. S. *The future of oceanographic research in the light of the UN Convention* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. *The UN Convention on the Law of the Sea*. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 387.

³ 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios, 2003, Nr.107–4786.

tiesiogiai vykdo tyrimus jūroje, taip pat studentus, nagrinėjančius atitinkamas teorines ir praktines jūros teisės problemas.

Norint sukurti tinkamą jūrinių mokslinių tyrinėjimų teisinį reglamentavimą, labai svarbu, rengiant nacionalinius teisės aktus, atsižvelgti į tarptautinius reikalavimus. O tam, kad į juos būtų tinkamai atsižvelgta, būtina išsiaiškinti ir suvokti tokių reikalavimų turinį. Tai būtina, siekiant išvengti galimų neatitikimų ar spragų, galinčių neigiamai paveikti mokslinių jūros tyrimų vykdymo sąlygas. Taip pat yra svarbu išsiaiškinti, ar Konvencijoje numatyta pusiausvyra tarp pakrantės valstybių interesų ir mokslo interesų yra tinkamai subalansuota, kad nebūtų nepagrįstai apribojamos mokslo galimybės.

Detalų mokslinį darbą apie Baltijos valstybių praktiką atliekant mokslinius tyrimus jūroje parengė W. Plesmann ir V. Röben⁴ iš Tarptautinės teisės instituto Kylyje. Jurisdikcijos klausimus Baltijos jūroje nagrinėjo Jenisch Uwe,⁵ o Tullio Treves redaguotoje knygoje⁶ plačiai tyrinėjama Europos Sąjungos narių, tarp jų ir Baltijos jūros valstybių, praktika MJT srityje. Kelios publikacijos MJT Baltijos jūroje atlikimo klausimais taip pat buvo paskelbtos HELCOM leidžiamame periodiniame leidinyje *Baltic Sea Environmental Proceedings*.⁷ Deja, nė vienas, bent jau autoriui žinomas, mokslininkas nėra nagrinėjęs MJT reglamentavimo problematikos LR nacionalinėje teisėje. Lietuvoje ši tema, beje, kaip ir daugelis kitų jūros teisės klausimų, kol kas apskritai nebuvo nagrinėta.

Baigiamojo darbo tyrimo objektas ir dalykas

Šiame darbe atliekamo tyrimo objektas yra mokslinių tyrinėjimų ir stebėjimų atskirose jūros erdvėse teisinis reglamentavimas tarptautinėje jūrų ir Lietuvos Respublikos teisėje. Darbe įvertinamos tarptautinių, regioninių ir LR nacionalinių norminių aktų nuostatos ir nustatoma, kurios iš jų yra svarbiausios, reguliuojant MJT.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Pabrėžtina, kad Lietuvos teisės moksle mokslinių tyrimų reguliavimo tema yra visiškai nenagrinėta. Pastaruoju dešimtmečiu įvairiuose užsienio periodiniuose leidiniuose pasirodė vos keletas žymių mokslininkų įvadinio pobūdžio straipsnių apie sudėtingą tarptautinį MJT režimo įgyvendinimą nacionalinėje teisėje. Tačiau specialiosios literatūros šia tematika nėra. Atsižvelgiant į tai, pagrindinis šio tiriamojo darbo **tikslas** – ne tik išanalizuoti tarptautinį MJT reguliavimą, bet ir ištirti bei įvertinti tarptautinio mokslinių tyrinėjimų ir stebėjimų atskirose

⁴ Plesmann W., Röben V. *Marine Scientific Research: State Practice Versus Law of the Sea* // red. R. Wolfrum. *Law of the Sea at the Crossroads. The Continuing Search for a Universally Accepted Régime*. Berlin: Duncker und Humblot, 1991. P. 373–392.

⁵ Jenisch U. *Jurisdictional aspects of marine scientific research in the Baltic Sea* // The International Journal of Marine and Coastal Law. 1995, Nr. 10-1. P. 106–113.

⁶ Treves T. *The Law of the Sea: The European Union and its Member States*. The Hague, 1997.

⁷ Fitzmaurice M. *International Legal Problems of the Environmental Protection of the Baltic Sea*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1992. P. 21.

jūros erdvėse reglamentavimo įgyvendinimo LR teisės sistemoje pagrindus, taip pat identifikuoti egzistuojančias Lietuvos teisės atitikties tarptautinės teisės normoms problemas.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, keliami tokie **uždaviniai**:

1. ištirti MJT instituto teisinio reguliavimo atsiradimo pagrindus, raidos bruožus ir MJT koncepcijos problematikos priežastis;
2. išanalizuoti ir palyginti tarptautinių sutarčių, Europos Sąjungos bei Lietuvos teisės aktų bendrąsias ir specialiąsias teisės nuostatas, reglamentuojančias mokslinius tyrinėjimus atskirose jūros zonose;
3. išnagrinėti, kokie įsipareigojimai yra taikomi LR pagal 1982 m. Konvenciją ir regionines Baltijos jūros tyrimų programas.

Tyrimo hipotezė

Darbe keliami hipotezė: netinkamas 1982 m. Konvencijos nuostatų, reglamentuojančių jūros mokslinę tiriamąją veiklą, įgyvendinimas LR nacionalinėje teisėje lemia šios srities tyrimų reguliavimo neatitikimus ir spragas.

Tyrimo metodika

Šio darbo tikslas lemia, kad jame vyraujantis teorinio analitinio pobūdžio krypties tyrimas grindžiamas įvairiais mokslinio pažinimo metodais: lyginamuoju, apibendrinimo, sisteminės ir loginės analizės, istoriniu, lingvistiniu bei lyginamuoju istoriniu. Lyginamasis metodas leido sugretinti atskirų tarptautinių, regioninių ir nacionalinių teisės aktų nuostatas, vertinant įvairius MJT aspektus. Loginės ir sisteminės analizės metodai buvo naudingi darant apibendrinimus ir išvadas, aiškinantis tarptautinių sutarčių ir ES teisės aktų įtaką MJT reglamentavimui bei praktiniam įgyvendinimui nacionalinėje teisėje. Pasitelkus istorinio ir lyginamojo istorinio metodų simbiozę ir lingvistinį metodą buvo atskleisti nagrinėjamo instituto teisinio reglamentavimo atsiradimo pagrindai ir raidos bruožai, taip pat apžvelgtos MJT kontroversiškos terminijos priežastys.

Tyrimo etapai

Baigiamąjį darbą sudaro trys dalys. Tiriamojo darbo dalys suskirstytos į skirsnius, atsižvelgiant į svarbiausius nagrinėjamo dalyko aspektus. *Pirmojoje dalyje* tiriamos MJT instituto teisinio reguliavimo ištakos ir raida, siekiant nustatyti šio reguliavimo atsiradimo priežastis, bruožus ir tendencijas. *Antrojoje dalyje* analizuojamas MJT tarptautinis reguliavimas, taip pat vertinamos tarptautinės sutartys, jos lyginamos, ieškoma atitikimų ir prieštaravimų. Šios dalies skyriuose apžvelgiamos pagrindinės tarptautinės sutartys, reguliuojančios MJT atlikimą, analizuojamos pagrindinės materialinės teisės normos, turinčios didžiausią poveikį mokslinių tyrimų sistemai. *Trečiojoje dalyje* aptariami Lietuvos teisinio reglamentavimo šioje srityje

ypatumai, skirtinguose teisės šaltiniuose įtvirtintų MJT teisės normų atitiktis tarptautiniams reikalavimams klausimai.

Tyrimo šaltiniai

Pagrindiniai šio darbo šaltiniai – 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija (angl. UNCLOS) ir jos XIII dalies komentaras. Taip pat baigiamojo darbo tyrimo objektą sudarantiems klausimams nagrinėti pasinaudota 1958 m. Ženevos konvencijų jūrų teisės klausimais, Europos Sąjungos, Baltijos jūros regiono tarptautinių organizacijų ir Lietuvos Respublikos norminiai aktai. Ne mažiau svarbūs yra daugelis specialiosios literatūros šaltinių. Baigiamajame darbe pateiktiems teiginiams pagrįsti dažnai remiamasi garsiais tarptautinės ir jūrų teisės specialistais: R. R. Churchill, E. D. Brown, Alfred H. A. Soons, A. S. Laughton, John A. Knauss, Florin H. Th. Wegelein, Gorina-Ysern Montserrat ir kitais. Taip pat buvo naudojama periodinė literatūra, įvairia konferencijų medžiaga ir kitais šaltiniais.

Sąvokų patikslinimas ir sutrumpinimai

Baigiamajame darbe žodį „Konvencija“ rašydami didžiąja raide vartosime jį pagrindiniam šaltiniui – 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijai – apibrėžti. Sąvokos „valstybė Konvencijos dalyvė“ ir „valstybė Konvencijos narė“ ar „valstybė, prisijungusi prie Konvencijos“ reiškia valstybę, kuri pagal Konvenciją yra įsipareigojusi vidaus teisėje taikyti jos nuostatas, nes yra ją ratifikavusi ar kitaip prie jos prisijungusi. „Ženevos konvencijos“ reiškia 1958 m. priimtas keturias konvencijas jūrų teisės klausimais: dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos; kontinentinio šelfo; atvirosios jūros ir dėl žvejybos bei gyvųjų išteklių apsaugos. Terminas „moksliniai jūros tyrinėjimai ir stebėjimai“ dažnai bus tiesiog žymimas santrumpa „MJT“. „Lietuvos Respublika“, „Lietuva“ ar „Lietuvos valstybė“ bus įvardijama sutrumpinimu „LR“. Siekdama išvengti ilgų jūrinių terminų ir kitų monotoniškų sąvokų pasikartojimo, autorė dėl praktinių paskatų dažnai naudoja ir kitus sutrumpinimus:

a.	amžius;
AJ	atviroji jūra;
AM	Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija;
angl.	anglų kalba;
d.	dalis;
DB	Didžioji Britanija;
ES	Europos Sąjunga;
G. A.	Generalinė Asamblėja;
GZ	gretutinė zona;

HELCOM	Baltijos jūros aplinkos apsaugos komisija;
IEZ	išskirtinė ekonominė zona;
jm.	jūrmylė;
JT	Jungtinės Tautos;
Konvencija	1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija;
KŠ	kontinentinis šelfas;
kt.	kitas/a;
LGTAM	Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos;
lot.	lotynų kalba;
LR	Lietuvos Respublika;
LV	Latvijos Respublika;
m.	metai;
MJT	moksliniai jūros tyrimai;
op. cit.	lot. <i>opus citatum</i> (anksčiau minėtas šaltinis);
P.	puslapis;
p.	punktas;
pan.	panašiai;
pvz.	pavyzdžiui;
Rajonas	Tarptautinis jūros dugno rajonas;
rus.	rusų kalba;
str.	straipsnis;
TJ	teritorinė jūra;
t. y.	tai yra;
TO	tarptautinė organizacija;
t. t.	taip toliau;
TTK	Tarptautinės teisės komisija;
VFR	Vokietijos Federacinė Respublika;
ŽK	1958 m. Ženevos konvencijos jūrų teisės klausimais;
ŽKAJ	Ženevos konvencija „Dėl atvirosios jūros“;
ŽKKŠ	Ženevos konvencija „Dėl kontinentinio šelfo“;
ŽKTJ	Ženevos konvencija „Dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos“.

1. Tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių MJT veiklą, formavimasis

Iki XVII a., kol paplito tarpvalstybinių sutarčių sudarymas, paprotys, apibrėžiamas kaip pastovi ir visuotina praktika, pripažįstama teise, vaidino išskirtinį vaidmenį tarptautinėje teisėje. XV–XIX a. paprotiniu tapo atradimų, tyrimų ir mokslinių tyrinėjimų principas. Didžiausios tų laikų imperijos (Portugalija, Ispanija, Rusija, Prūsija, Olandija, Didžioji Britanija, Turkija ir Prancūzija) nuolat rengė geografinių atradimų ekspedicijas, kurių metu vykdė jūros tyrimus ir atlikdavo vandenynų stebėjimus. Atradimų, tyrimų ir mokslinių tyrinėjimų principo dėka laisvė vykdyti mokslinius jūros tyrimus buvo pripažinta *mare liberum* principo padariniu.⁸ Tačiau nepaisant XII a. įsitvirtinusio *mare liberum* principo, jūrinių konfliktų metu imperijos valdovai ribojo vandenynų tyrimo laisvę siekdami apsaugoti savo nacionalinio saugumo interesus. Norint atlikti MJT užsienio valstybės pakrantės vandenyse, buvo būtina gauti pakrantės valstybės leidimą. Valstybės, siekiančios gauti tokį leidimą, laivai turėjo nurodyti savo misijos prigimtį. Nukrypimas nuo nurodytos laivo veiklos buvo pagrindas laivo konfiskacijai. Laivams buvo suteikiamas leidimas įplaukti į pakrantės valstybės atvirus uostus ar stovėti inkaro nuleidimo vietose neribotą laiką su sąlyga, kad jų veikla išskirtinai susijusi su atradimais, moksliniais tyrinėjimais ir stebėjimais, kurie išvardyti specialiaame leidime. Visi tokiu būdu surinkti duomenys ar padaryti atradimai buvo laikomi „*res nullius*“, tad vyriausybė, kuri pirmoji pasisavindavo tyrimų rezultatus, galėjo remtis principu „*res nullius primo occupanti*“ ir paskelbti juos savo nuosavybe suteikdama jiems pavadinimą.⁹ Pasinaudamos nuosavybės teise, imperijos galėjo nuslėpti svarbią, laivybai reikšmingą tyrimų informaciją, pvz., neskelbti apie rifų ar vyraujančių srovių tam tikrame jūros regione buvimą, nors šios žinios buvo reikalingos veiksmingai tarptautinei prekybai užtikrinti ir plėsti.

Istorija byloja, kad XV–XIX a. jūros mokslų specialistai daugiausia tyrinėjo srovių, bangavimo, vėjo, kartografijos, geologijos, ichtiologijos, meteorologijos ir topografijos dalykus. Vandenynų tyrinėjimų reglamentavimas rėmėsi tais pačiais principais, kurie buvo taikomi jūrų atradimų ir tyrimų kelionėms, nes tuo laikotarpiu MJT buvo laikomas geografinių atradimų dalimi. Jūros mokslai tapo geografinės ir jūrinės imperijų valdžios plėtros įrankiu.

Kaip savarankiška mokslo disciplina MJT susiformavo per pastaruosius 150 metų. Moksliniai vandenynų tyrimai buvo grindžiami geresnės navigacijos, saugumo ir geografinių atradimų siekiais. XIX a. pr. technologijos sudarė galimybę tiesti transatlantinius telegrafo kabelius, tačiau mokslininkams pritrūko elementariausių žinių apie jūros dugno sąlygas, galinčias turėti įtakos tokio pobūdžio inovacijai. Didžioji Britanija pirmoji inicijavo keletą

⁸ Dar 1609 m. Hugo Grocijus veikale „*Mare Liberum*“ paskelbė vandenynus *res communis*, t. y. visų bendrų paveldu ir niekieno nuosavybe.

⁹ Gorina-Ysern M. *Marine Scientific Research*. Transnational Publishers, 2003. P. 213.

atvirosios jūros tyrimo programų, siekdama iširti jūros dugno, srovių ir gyvųjų organizmų savybes, kurios buvo svarbios norint tiesti kabelius. Žymiosios 1872–76 m. *M/S Challenger* ekspedicijos metu buvo surinkta įvairiausių mėginių, atlikta skirtingų tyrimų.¹⁰ Okeanografijos, kaip šiuolaikinio mokslo, pradžia siejama būtent su šia ekspedicija.

Kitos valstybės (Norvegija, Prancūzija, Vokietija, Austrija, JAV, Italija ir Rusija) pasekė Britanijos pavyzdžiu ir dar prieš II-ąjį pasaulinį karą surengė ne vieną vandenynų gelmių tyrinėjimo ekspediciją. Pagrindiniu tikslu buvo duomenų įvairiausioms hipotezėms patvirtinti rinkimas, tačiau tarptautinės žvejybos programos ir kitos ekonominės priežastys paskatino tolesnius okeanografijos tyrimus ir tarpvyriausybinių bendradarbiavimą.

Dar 1870 m. pr. mokslininkai suprato, kad vandenynų biologiją galima perprasti, tik visapusiškai ištyrus jų fizinių ir cheminių savybių visumą. Pripažindamos vandenynų sistemos vientisumą, Vokietija, Rusija, Didžioji Britanija, Olandija ir Skandinavijos šalys 1902 m. susibūrė į Tarptautinę jūros tyrinėjimų tarybą (angl. *International Council for the Exploration of the Sea (ICES)*), kurios pagrindiniu tikslu tapo jūrų ir žuvininkystės tyrimų rėmimas bei koordinavimas. Rengiant Beringo kailinių ruonių konvencijos¹¹ nuostatus, apribojimais gaudyti ruonius buvo paremti būtent mokslinių tyrimų duomenimis, o 1926 m. tyrinėjimai jūrų teršimo klausimais tapo pagrindu pirmiesiems Tarptautinės jūrų organizacijos konvencijų dėl priemonių saugoti jūras nuo taršos nafta projektams.¹²

Iki 1950 m. jūrų tyrinėjimo laisvė buvo ribojama nebent 3 jūrmylių teritorinėje jūroje, tačiau draugiškos kaimyninės valstybės leisdavo viena kitoms atlikti mokslinius stebėjimus tiek savo vidaus vandenyse, tiek ir teritorinėje jūroje, nereikalaudamos jokių sąlygų įvykdymo. Pakrantės valstybės dažniausia pasitenkindavo formaliu pranešimu apie numatomų tyrimų atlikimą.

Po II-ojo pasaulinio karo okeanografų praktika sulaukė didesnio valstybių dėmesio. Mokslininkams buvo suteikta galimybė naudotis tokiais karo palikimais kaip radarai ir sonarai, giluminių temperatūrų matuokliai ir automatiniai bangų detektoriai. Išaugusios mokslinės galimybės ir stiprių jūrinių valstybių finansinė parama mokslininkams leido inicijuoti visapusiškų vandenynų tyrimų programas. 1957–58 m. laikomi tarptautinės geofizikos metais, nes bemaž 67 valstybės bendradarbiavo, tyrinėdamos jūros dugną. Svarbiausi atradimai padaryti 1960–70 m., kai specialieji tyrimo ir povandeniniai laivai, įvairūs duomenų fiksavimo plūdurai ir

¹⁰ Ekspedicijos duomenų apdorojimas užtruko 20 metų, o tyrimų rezultatai (angl. *Challenger Reports*) sudarė 55 tomus.

¹¹ Convention Respecting measures for the Preservation and Protection of Fur Seals in the North Pacific, 1911 // <http://www.intfish.net/treaties/furseals11.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

¹² International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil, 1954 // <http://www.admiraltylawguide.com/conven/oilpoll1954.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

elektroninės palydovinės priemonės nuolat fiksuodavo informaciją jūros dugne ir vandens paviršiuje.

Nepaisant išaugusių mokslinių galimybių ir didėjančio žinių poreikio, MJT tarptautinio reglamentavimo klausimas taip ir nebuvo keliamas.¹³ Pirmuoju postūmiu šia linkme laikomas besivystančių pakrantės valstybių, kurios neturėjo galimybių aktyviai eksploatuoti net vidaus vandenų, susirūpinimas savo ekonominiu ir politiniu saugumu. Į šių valstybių interesus nebuvo atsižvelgiama, jos taip pat negalėjo paveikti tyrimų, atliekamų prie jų teritorinių vandenų. Jos baiminosi, kad įsivysčiusios valstybės, pasitelkdamos visas jūrų aplinkos žinias, paprasčiausiai išnaudos visus gyvuosius ir negyvuosius jūros išteklius. Besivystančios šalys reikalavo griežtesnės užsienio mokslinių tiriamųjų programų kontrolės, siekdamos sumažinti galimus neigiamus laisvos konkurencijos padarinius. Išskirtinės jurisdikcijos nustatymas buvo laikomas logišku žingsniu, užkertančiu kelią išsivysčiusioms šalims išnaudoti tuos išteklius, kurie galėtų užtikrinti besivystančių šalių pramonės ateitį. Galiausiai Šaltojo karo laikotarpiu MJT klausimas tapo aktualus siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą, nes mokslinių tyrimų veiksmai galėjo tapti priedanga priešininkų karinei žvalgybai, kaip nutiko *R/V Glomar Explorer* atveju.¹⁴

1954 m. Tarptautinė mokslinių sąjungų taryba (angl. *International Council of Scientific Unions (ICSU)*) pasiūlė riboti tyrimų laisvę ir 1956–58 m. Tarptautinės Teisės Komisija (angl. *International Law Commission (ILC)*) svarstė riboto tyrimų laisvės principo turinį, pagal kurį kiekvienas fundamentalus atradimas būtų vykdomas visų valstybių interesais. Besilaikydamos šio principo, valstybės turėtų vykdyti tik tuos tyrimus, kurių rezultatai tarnautų sprendžiant globalines vandenynų problemas. Kitas svarbus naujojo principo elementas, kurį pasiūlė TTK, buvo atvirosios jūros tyrinėjimo laisvės išplėtimas kontinentiniam šelfui, kurį aptarsime kitoje šio darbo dalyje.

¹³ Wegelein F. *Marine Scientific Research: The Operation and Status of Research Vessels and Other Platforms in International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2005. P. 28.

¹⁴ 1973 m. prisidengdama MJT veikla, JAV žvalgyba siekė ištirti 1968 m. paskendusio Tarybų Sąjungos povandeninio laivo *K-129* paslaptis.

2. MJT reglamentavimas pagal 1958 m. Ženevos konvencijas ir 1982 m. Jūrų teisės konvenciją

1957 m. vasario 21 d. JT Generalinė Asamblėja sušaukė pirmąją Ženevos jūrų teisės konferenciją (I Konferencija)¹⁵, kurios darbo rezultatu tapo keturių Ženevos konvencijų (ŽK) priėmimas: Ženevos konvencija „Dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos“¹⁶ (ŽKTJ), „Dėl kontinentinio šelfo“ (ŽKKŠ), „Dėl atvirosios jūros“ (ŽKAJ) ir „Dėl žvejybos ir atvirosios jūros gyvųjų išteklių apsaugos“.¹⁷

1958 m. ŽK dėl TJ, AJ ir KŠ, kurių dauguma nuostatų kodifikavo paprotinę teisę, tapo vieninteliais tarptautiniais teisės šaltiniais okeanografinių ir kitų mokslinių tyrimų reglamentavimo srityje ateinantiems 30 metų. 1994 m. lapkričio 16 d. įsigaliojus 1982 m. Konvencijai, tos Ženevos konvencijų dalyvės, kurios ratifikavo naująją konvenciją, turėjo ateityje vadovautis joje nustatytu tarptautiniu MJT reglamentavimu. Tačiau toms Ženevos konvencijų valstybėms, kurios neįsipareigojo pagal 1982 m. Konvenciją, ir toliau liko galioti ŽK taisyklės, atspindinčios tarptautinę paprotinę teisę.

2.1. 1958 m. Ženevos konvencijos jūrų teisės klausimais

2.1.1. MJT veiklos apribojimai TJ pagal 1958 m. ŽKTJ

ŽKTJ pripažįsta pakrantės valstybių suverenitetą gretimos jos pakrantės jūros juostos, vadinamos teritorine jūra, atžvilgiu. Suverenitetas taip pat apima ir oro erdvę virš teritorinės jūros, jūros dugną ir jo gelmes.¹⁸ Vandens ruožas už teritorinės jūros yra laikomas atvirąja jūra¹⁹ ir jam taikoma ŽKAJ.

Teritorinėje jūroje pakrantės valstybės suverenitetas pagal ŽKTJ yra ribojamas tik vienintele kitoms valstybėms pripažįstama teise – taikaus plaukimo teritorine jūra teise. Visuotinai pripažįstama, kad užsienio valstybių laivai negali atlikti jokių tyrinėjimo veiksmų, taikiai plaukdamai pakrantės valstybės teritorine jūra be pakrantės valstybės sutikimo.²⁰ Laivai gali naudotis įvairiais tyrimo įrengimais, pvz., bangų nuotolio matavimo instrumentais, gilumos matuokliais ir kitomis priemonėmis be pakrantės valstybės leidimo, tik siekiant užtikrinti saugią laivybą ir tik su sąlyga, kad laivui kyla nenumatyta grėsmė. Tačiau jei nėra jokių *force majeure*

¹⁵ Arthur H. Dean *The Geneva Conference on the Law of the Sea: What was Accomplished* // The American Journal of International Law. 1958, Nr.52–4. P. 607–628.

¹⁶ Konvencija „Dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 40–1472.

¹⁷ Geneva Convention on the Continental Shelf// <http://www.oceanlaw.net/texts/genevacs.htm>; Geneva Convention on the High Seas// <http://www.oceanlaw.net/texts/genevahs.htm>; Geneva Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas// <http://www.oceanlaw.net/texts/genevafish.htm>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

¹⁸ ŽKTJ 1 str.

¹⁹ ŽKTJ 3 str.

²⁰ ŽKTJ 17 str.

sąlygų, o laivas naudoja tyrimų įrenginius taikaus plaukimo metu, pakrantės valstybės valdžia turi teisę taikyti laivo atžvilgiu atitinkamas sankcijas.

Šaltojo karo metu įvyko du incidentai, susiję su karinių laivų, realizuojančių taikaus plaukimo užsienio valstybės TJ teisę, žvalgybiniais veiksmais. Nors *Kegostrov*²¹ ir *USS Pueblo*²² ginčai nepasiekė teismo ir buvo išspręsti diplomatiniais kanalais, ginčo šalys pripažino, kad užsienio karo laivų bei laivų, esančių valstybės tarnyboje, atliekami moksliniai tyrimai, nepriklausomai nuo to, ar jie atliekami sustojant TJ, ar ne, ir neatsižvelgiant į tai, ar tyrimai sutampa su žvalgybiniais veiksmais, bus pripažįstami keliantys grėsmę pakrantės valstybės taikai, viešajai tvarkai ir saugumui. Be to, kaip kelianti grėsmę ir neatitinkanti taikaus plaukimo reikalavimų taip pat bus laikoma tokia MJT veikla, kurią civiliniai laivai atlieka užsienio šalies TJ be atitinkamo tokios šalies leidimo.

2.1.2. Numanoma MJT laisvė pagal ŽKAJ

ŽKAJ atvirąją jūrą pripažino visus vandenius, kurių neapima pakrantės valstybės vidaus vandenys ir teritorinė jūra. Šie vandenys yra atviri visoms valstybėms ir juose visos valstybės gali *inter alia* realizuoti laivybos, žvejybos ir perskridimo laisves, taip pat laisvę kloti povandeninius kabelius ir vamzdynus.²³ Be išvardytų laisvių ŽKAJ taip pat pripažįsta ir kitas laisves, kurios nėra tiesiogiai nurodytos, tačiau neprieštarauja tarptautinės teisės principams. Vienintelis reikalavimas, kad valstybės, įgyvendindamos šias laisves, deramai atsižvelgtų į kitų valstybių interesus.

Nors ŽKAJ 2 str. tiesiogiai neįvardija MJT laisvės, žymūs jūrų teisės specialistai (O'Connell, Churchill, Lowe)²⁴ priskiria ją prie „kitų“ AJ laisvių. Kadangi šios laisvės pripažinimas yra numanomas, kyla klausimas, kodėl Ženevos konvencijos rengėjai tiesiogiai nepaminėjo jos ŽKAJ 2 str. Atsakymo į šį klausimą reikia ieškoti 1956 m. Tarptautinės Teisės

²¹ 1968 m. gegužės 4 d. Tarybų Sąjungos žvalgybinis laivas „Kegostrov“ (rus. „Керостров“) buvo sulaikytas Brazilijos karinio jūrų laivyno už 2 jūrmylių nuo Brazilijos pakrantės. Tarybiniai pareigūnai teisinosi, kad laivas pasiklydo ir Brazilijos teritorinėje jūroje fiksavo palydovinius signalus siekdamas atstatyti savo kursą. Buvo ginčijamasi, ar palydovinių signalų fiksavimą pripažinti netikėta įprastos laivybos praktika, neprieštarujančia taikiam plaukimui, o gal tai veikla, prieštaraujanti pakrantės valstybės taikai, viešajai tvarkai ir saugumui. Kadangi Brazilija, skirtingai nuo Tarybų Sąjungos, nebuvo ŽKTJ dalyvė, laivas „Kegostrov“ neprivalėjo gauti jokio išankstinio leidimo fiksuoti palydovinius signalus. Vis dėlto pagal tarptautinę paprotinę teisę laivas turėjo sulaukti pakrantės valstybės pritarimo dėl bet kurios okeanografinės veiklos Brazilijos TJ.

²² JAV karinis laivas „USS Pueblo“ buvo sulaikytas ir apkaltintas šnipinėjimu Šiaurės Korėjos TJ, nors JAV teigė, kad laive dirbo du mokslininkai, renkantys tyrimų duomenis. Sprendžiant klausimą dėl MJT ir žvalgybinių veiksmų atlikimo, buvo nustatyta, kad saulės dėmių stebėjimams atlikti laivas turėjo ilgam sustoti Šiaurės Korėjos TJ, tuo pažeisdamas taikaus plaukimo greitumo ir nepertraukiamumo sąlygą. Tokių veiksmų atlikimas be specialaus leidimo prieštarauja ŽKTJ, kurios dalyvė yra JAV. Saulės dėmių stebėjimai jokiū būdu nėra skirti įprastos laivybos saugumui užtikrinti, ir šiuo atveju yra atliekami pridengti tikrąjį JAV laivo tikslą – karinę žvalgybą, o slaptas signalų iš pakrantės fiksavimas tuo labiau neatitinka taikaus plaukimo reikalavimų.

²³ ŽKAJ 2 str. 1 d.

²⁴ Churchill R. R., Lowe A. V. op. cit. 1.; O'Connell D. *The International Law of the Sea* // red. Shearer I. A., Oxford, 1982. T. I. P. 305.

Komisijos (TTK) ataskaitoje ir JT I Jūrų teisės konferencijos *travaux préparatoires*. TTK ataskaitoje²⁵ nebuvo išreikšta jokia aiški pozicija dėl to, ar AJ laisvės turėtų apimti kiekvienos valstybės teisę atlikti mokslinius tyrimus atvirojoje jūroje. Šis klausimas TTK ataskaitoje nebuvo analizuojamas dėl tuo metu vykusių aršių diskusijų, kurias sukėlė kai kurių valstybių siūlymas suteikti valstybėms teisę testuoti masinio naikinimo ginklus tose atvirosios jūros zonose, kurios nebus atviros laivybai ar žvejybai.

Skirdamos pagrindinį dėmesį masinio naikinimo ginklų bandymų draudimo klausimui, TTK ir I Konferencijos dalyvės norėjo taip suformuluoti AJ laisvių sąrašą, kad jis neapimtų laisvės vykdyti ginklų testavimo atviroje jūroje, bet neapribotų tyrimų, neprieštaraujančių teisėtam AJ naudojimui. Dėl minėtos priežasties vienas iš pagrindinių parengiamųjų darbų metu nagrinėtų klausimų – ar mokslinių tyrimų atvirojoje jūroje laisvė turi būti absoliutinama (t. y. ar valstybės turi teisę vykdyti *bet kokius* tyrimus savo nuožiūra), ar reikia taikyti tam tikrus apribojimus (t. y. laisvė neapima tokio AJ naudojimo, kuris užkirstų kelią kitoms valstybėms naudotis atvirąja jūra). Galiausiai buvo nuspręsta, kad AJ laisvė negali apimti tokio AJ naudojimosi, kuris gali pasireikšti neigiamu poveikiu bet kuriai žmonijos daliai.²⁶ Kadangi masinio naikinimo ginklų bandymai gali neigiamai paveikti žmoniją ir jūrinę aplinką apskritai, kelioms valstybėms reikalaujant ŽKAJ *travaux préparatoires* tekste liko nuostata, įpareigojanti valstybes susilaikyti nuo branduolinių ginklų bandymų AJ²⁷, kurie nepatenka į mokslinių tyrimų apimtį. Konferencijos dalyvės apsiribojo ŽKAJ nuostata, kuri netiesiogiai draudžia ginklų testavimą.

Deja, nepaisant pasiekto kompromiso, ŽKAJ 2 str., įtvirtinančiame atvirosios jūros laisvių sąrašą, taip ir nebuvo aiškiai nurodyta, kad valstybės atvirojoje jūroje naudojasi mokslinių tyrimų laisve. Tačiau tai, kad tokia laisve valstybės atvirojoje jūroje naudojasi, patvirtina ne tik tai, kad minėtas sąrašas nėra išsamus, todėl aiškintas kaip apimantis visas laisves, įeinančias į atvirosios jūros laisvės sąvoką, bet ir tai, kad būtent tokią išvadą patvirtina ir konvencijos *travaux préparatoires*.

Taigi pagal galiojančią ŽKAJ taisyklę okeanografinė ir kita tiriamoji veikla, išskyrus masinio naikinimo ginklų bandymus, yra laikoma teisėta AJ laisvės realizacija, nes neapriboja, *prima facie*, kitų valstybių teisės sąžiningai naudotis AJ laisvėmis.

²⁵ *Report of the International Law Commission to the General Assembly on the Regime of the High Seas and Regime of the Territorial Sea*. (U.N. Doc. A/CN.4/97, Jan. 27, 1956).

²⁶ International Law Commission, Summary Records, 335th meeting of Apr. 27, 1956. 11–12, 2 Y.B INT'L L. COMM'N (1956).

²⁷ 1958m. tokią poziciją palaikė Čekoslovakijos, Lenkijos, Jugoslavijos ir Tarybų Sąjungos delegacijos. U.N. Conference on the Law of the Sea. IV UNCLOS Official Records 124, Second Committee (High Seas: General Regime), (U.N. Doc. A/CONF. 13. C/2/L.30).

2.1.3. MJT ribojančios nuostatos ŽKKŠ

Pirmoje JT jūrų teisės konferencijoje kontinentinio šelfo klausimai buvo vieni aktualiausių ir labiausiai diskutuojamų. ŽKKŠ²⁸ kontinentinis šelfas apibūdinamas kaip pakrantės jūros dugno ir gelmių dalis, esanti už TJ ribų iki 200 metrų gylio, arba už šių ribų iki vietos, kurioje galima natūralių išteklių eksploatacija. Pakrantės valstybės KŠ atžvilgiu įgyvendina suverenias teises, siekdamos tirti savo KŠ ir eksploatuoti jo gamtos turtus.²⁹

Pakrantės valstybių suverenios teisės KŠ atžvilgiu apima teisę uždrausti kitoms valstybėms naudotis KŠ. Iki 1950 m. tokio pobūdžio draudimas buvo pripažįstamas tarptautinės paprotinės teisės dalimi.³⁰ Tačiau tokios suverenios pakrantės valstybių teisės KŠ atžvilgiu nebūtinai reiškė, kad pakrantės valstybė turi teisę uždrausti bet kokių mokslinių tyrimų KŠ atlikimą. 1954 m. Tarptautinė mokslinių sąjungų taryba siūlė pripažinti valstybių teisę vykdyti mokslinius tyrimus pakrantės valstybės KŠ su sąlyga, kad tyrimo rezultatai bus paskelbti viešai. 1956 m. TTK išreiškė nuomonę, kad visų valstybių teisę vykdyti teorinius okeonografinius tyrimus KŠ neturi būti ribojama, jeigu tokie tyrimai praplečia mokslo žinias apie jūrinę aplinką. TTK pasiūlyta mokslinių jūros tyrimų klasifikacija į „(teorinius) mokslinius tyrimus“ (angl. *purely scientific research*) ir „taikomuosius tyrimus“ (angl. *applied research*) atsispindi pačioje ŽKKŠ. Pvz., pagal ŽKKŠ 5 str. 8 d. leidimas yra privalomas ne bet kokiam tyrimui, o tik tam, kuris atliekamas pačiame KŠ ir kuris susijęs su KŠ savybėmis, t. y. taikomajam tyrimui, tačiau pakrantės valstybė paprastai neturi prieštarauti ir teoriniams moksliniams tyrimams.

ŽKKŠ rengimo metu I Konferencijos dalyvės, siekdamos užtikrinti visų valstybių teisę vykdyti teorinius mokslinius tyrimus, nusprendė atskirti MJT režimą, taikomą vandenims virš KŠ, nuo taikomo pačiame KŠ. Šiuo tikslu vandenims virš kontinentinio šelfo buvo suteiktas atvirosios jūros statusas. Atvirosios jūros tyrinėjimo laisvės išplėtimas kontinentiniam šelfui leidžia visoms valstybėms vykdyti teorinius mokslinius tyrimus vandenyse virš KŠ be pakrantės valstybės sutikimo, jeigu tokie tyrimai naudingi visoms valstybėms. Iš ŽKKŠ *travaux préparatoires* matyti, kad 5 str. 1 d. skirta reglamentuoti esminių ir kitų mokslinių tyrinėjimų vykdymą vandenyse virš KŠ, kurie turi AJ statusą, o 5 str. 8 d. skirta taikomiesiems KŠ tyrimams, susijusiems su jo savybėmis, kurie atliekami tiesiogiai KŠ, taip pat teoriniams moksliniams tyrimams, susijusiems su fizinėmis ir biologinėmis KŠ savybėmis.³¹

²⁸ Galutinis konvencijos tekstas buvo pasirašytas 1958 m. balandžio 28 d.

²⁹ ŽKKŠ 2 str.

³⁰ Nors Trumano Deklaracija buvo paskelbta 1945 m., deklaruotos pakrantės valstybės teisės dėl natūralių KŠ išteklių tapo labai greitai pripažinti tarptautinės teisės doktrina. (President Truman's Presidential Proclamation No. 2667, Sept. 28, 1945, Policy of the US with respect to the Natural resources of the Subsoil and Sea Bed of the Continental Shelf, 10 Fed. Reg. 12303 (1945)).

³¹ U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.4 ir L. 53

2.1.3.1. Okeanografiniai tyrimai ir kiti moksliniai tyrinėjimai vandenyse virš KŠ

ŽKKŠ 5 str. 1 d. tiksliai apibrėžia pakrantės valstybių suverenių teisių ribas tiriant ir eksploatuojant KŠ natūraliuosius išteklius. Joms nustatomas reikalavimas susilaikyti nuo nepagrįstų trukdymų ir leisti kitoms valstybėms naudotis laivybos, žvejybos ir povandeninių kabelių bei vamzdynų klojimo laisvėmis, taip pat jokia būdu neapriboti esminių okeanografinių tyrimų ir kitų mokslinių tyrinėjimų, kuriuos ketinama viešai publikuoti. Iš kitų valstybių savo ruožtu reikalaujama vykdyti tik tuos tyrimus, kurių rezultatus jos ketina pavišinti. Taigi pakrantės valstybė *jokia būdu* negali uždrausti ar kitaip apriboti kitų valstybių tyrinėjimų, jeigu pastarosios siekia paskelbti gautus duomenis. Šios taisyklės formuluotė sukėlė daugybę ginčų priimant konvencijos tekstą.³² Atsižvelgiant į tai, kad mokslinių tyrimų laisvė nėra aiškiai įvardyta nei vienoje Ženevos konvencijų, minėtas pakrantės valstybių suverenių teisių apribojimas kai kurioms konferencijos dalyvėms atrodė ypač griežtas. Be to, lingvistiškai analizuojant straipsnio tekstą, pastebėtina, kad pakrantės valstybė, įgyvendindama savo teises KŠ, gali apriboti ŽKAJ aiškiai įvardytas AJ laisves, jeigu toks apribojimas yra pagrįstas, tuo tarpu MJT laisvės, kuri nėra konkrečiai numatyta konvencijos tekste, o yra tik kildinama iš atvirosios jūros laisvės sąvokos, atžvilgiu nėra leidžiami apskritai jokie apribojimai su sąlyga, kad šios teisės įgyvendinimo rezultatai bus paskelbti viešai.

Analizuojant 5 str.1 d. kyla klausimų, kokius veiksmus apima esminių okeanografinių tyrimų ir kitų mokslinių tyrinėjimų veikla; ar egzistuoja kitų pagrindų, išskyrus vengimą viešai paskelbti tyrimų duomenis, kurie suteiktų teisę pakrantės valstybei sustabdyti tyrimus ar juos apriboti. ŽKKŠ *travaux préparatoires* nepateikia atsakymų į šiuos klausimus. Profesoriaus Soons manymu, interpretuojant šį „*nevykusį*“ straipsnį, visų pirma reikia atsižvelgti į tos pačios konvencijos 5 str. 8 d., pagal kurią valstybės, gavusios atitinkamą pakrantės valstybės sutikimą, gali atlikti išimtinai mokslinius KŠ tyrimus.³³ Taigi esminiai okeanografiniai tyrimai ir kitų mokslinių tyrinėjimų veikla apima tik išimtinai mokslinius KŠ tyrimus.

I Konferencijos metu Danijos atstovai pareiškė, kad okeanografija tiria visus vandenynų reiškinius, tarp jų ir jūros dugną, bet neapima gelmių tyrimų, tad pakrantės valstybės yra apsaugotos nuo kitų valstybių siekių išnaudoti jų KŠ naudinguosius mineralinius išteklius. Irano, Panamos ir Indonezijos delegacijos papildomai siekė apriboti ir pakrantės valstybės jūros dugne atliekamus mokslinius tyrimus.³⁴ Atsižvelgiant į tai, kad valstybėms taip ir nepavyko apibrėžti „esminių“ ir „kitų“ mokslinių tyrinėjimų sąvokų, tinkamiausia tenka pripažinti Norvegijos ir

³² Danų delegacijos pasiūlymu, kuriam pritarė Kuba, Portugalija, Rumunija, DB ir VFR, į straipsnį buvo įtrauktas draudimas riboti viešai skelbiamus tyrimus, tačiau balsavimo metu šiam pakeitimui pritarė tik 25 valstybės, 20 atmetė ir 10 susilaikė. (U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.49)

³³ Soons A. H. A. *MSR Provisions in the LOS: Issues of interpretation* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Interpretation. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 369.

³⁴ U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.4 ir L. 53

Tarybų Sąjungos poziciją nesuteikti pakrantės valstybėms absoliučios laisvės riboti tyrimų atlikimą, nes kitaip vertingi teoriniai moksliniai jūros tyrinėjimai gali būti iš viso sustabdyti. Taip pat buvo įrodinėjama, kad viešosios publikacijos reikalavimas išspręs problemą ir taps pagrindiniu kriterijumi, atribojančiu esminius tyrimus nuo kitų. Ypač akcentuotas viešumo principas, nes publikuojamų tyrimų rezultatai galėtų pasitarnauti nustatant atskyrimo kriterijus tarp esminių ir gynybinių tyrimų, taip pat gyvųjų ir negyvųjų išteklių tyrinėjimų. Nors tyrimo rezultatų publikavimas pasitarnautų visos žmonijos labui, ketinimas juos paviešinti yra išimtinai valstybių geros valios pasireiškimas. Kadangi ŽKKŠ nėra formalių reikalavimų, užtikrinančių rezultatų paskelbimą *bona fides*, toks ketinimas negali būti objektyviai įrodytas ir kelia praktinių įgyvendinimo sunkumų. Ketinimo išreiškimas dar negarantuoja tyrimo duomenų paskelbimo. Be to, ŽKKŠ nenustato jokio specialaus teisinio mechanizmo spręsti ginčams, kylantiems dėl vėlavimo paviešinti tyrimo rezultatus ar dėl jų slėpimo.

2.1.3.2. Tyrimai atliekami tiesiogiai KŠ siekiant iširti jo savybes

ŽKKŠ 5 str. 8 d. taikoma valstybėms ir užsienio tyrinėtojams, kurie siekia pradėti pakrantės valstybės KŠ tiriamąją veiklą. Pagal šio straipsnio formuluotę asmenys, norintys kontinentiniame šelfe vykdyti bet kokius tyrimus, susijusius su jo savybėmis, turi gauti pakrantės valstybės leidimą. Ženevos Konferencijoje valstybės ginčijosi, ar ši taisyklė turėtų apimti visus tyrimus, kurie vykdomi tiesiogiai KŠ, nepriklausomai nuo to, ar jie susiję su jo savybėmis, ar visus tuos tyrimus, kurie susiję su KŠ savybėmis, tačiau nebūtinai vykdomi pačiame KŠ. TTK savo 1956 m. apibendrinimuose dėl mokslinių jūros dugno ir gelmių tyrimų atskyrimo nuo tyrimų, atliekamų vandenyse virš KŠ,³⁵ siūlė numatyti, kad leidimas reikalingas tik tiems tyrimams, kuriuos atliekant bus tiesiogiai, t. y. fiziškai, tiriamas jūros dugnas ar gelmės siekiant iširti jų savybes. Galutinėje ŽKKŠ redakcijoje atsispindėjo TTK nuomonė, o Prancūzijos pasiūlymas reikalauti pakrantės valstybės leidimo bet kokiam KŠ jūros dugno ir gelmių tyrimui buvo atmestas.³⁶ Kartu nagrinėjant ŽKKŠ 5 str. 1 ir 8 d. tampa akivaizdu, kad pakrantės valstybės sutikimas nereikalingas, jeigu numatomas tyrimas bus atliekamas vandenyse virš KŠ ir nebus susijęs su paties šelfo savybių tyrimais. Šia teise valstybės gali naudotis be suvaržymų, nes ji kildinama iš atvirosios jūros laisvės sąvokos ir negali būti pakrantės valstybės apribojimų objektu.

Antroji taisyklė, numatyta ŽKKŠ 5 str. 8 d., taip pat sulaukia kontroversiško vertinimo, nors ja ir siekiama suderinti mokslinės bendrijos interesus bei suverenias pakrantės valstybės

³⁵ Gorina-Ysern M., op. cit. 9. P. 263.

³⁶ U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.7.

teises tirti ir eksploatuoti KŠ. Pagal ją pakrantės valstybė paprastai neturi atsisakyti išduoti leidimo MJT atlikimui jos KŠ, jeigu prašymas atitinka keturis reikalavimus:

- 1) prašymą turi pateikti kompetentinga institucija. Klausimui, kurios organizacijos bus pripažįstamos kompetentingomis institucijomis, konferencijos dalyvės, apeliuodamos į Tarptautinės mokslo tarybos ir Vandenynų tyrimų mokslo komisijos kompetenciją³⁷, daug dėmesio neskyrė. JT rėmuose taip pat veikia keletas institucijų, kurios turėtų būti pripažįstamos atitinkančiomis ŽKKŠ 5 str. 8 d. kriterijus: Tarptautinė jūros dugno taryba, Tarptautinė jūrų organizacija, Maisto ir žemės ūkio organizacija bei Pasaulio meteorologijos organizacija.³⁸ Be to, 1960 m. UNESCO Tarpvyriausybinė okeanografijos komisija³⁹ tapo viena pagrindinių kompetentingų institucijų tyrimo leidimams gauti;
- 2) MJT, kurių atlikimui prašoma leidimo, yra išimtinai teoriniai moksliniai, t. y. atliekami siekiant visos žmonijos labai padidinti mokslo žinias apie konkretų KŠ;
- 3) pakrantės valstybės prašymu jai turi būti sudarytos galimybės dalyvauti ar būti atstovaujama tyrimo, kuriam atlikti prašoma leidimo. Tačiau šios nuostatos įgyvendinimas gali būti apsunkintas kelių aplinkybių. Visų pirma praktikoje pakankamai sunku užtikrinti nepertraukiamą suinteresuotų valstybių dalyvavimą visose tiriamosios programos stadijose. Profesorius Soons pažymi, kad pakrantės valstybės atstovams turi būti suteikta teisė dalyvauti bent jau parengiamojoje projekto veikloje, kaupiant tyrimų medžiagą bei apdorojant galutinius duomenis;⁴⁰
- 4) viešas tyrimo rezultatų paskelbimas yra paskutinė leidimo gavimo sąlyga. Pagrindiniai šios sąlygos trūkumai jau buvo aptarti, tad belieka pridurti, kad ketinimo skelbti tyrimo duomenis reikalavimas taps veiksmingas, jei bus paremtas formaliu ar net raštišku pasižadėjimu įvykdyti pareigą nustatytu laikotarpiu.

Minėta ŽKKŠ 5 str. 8 d. analizė patvirtina, jog bet kuriam fiziniam KŠ tyrimui atlikti, nepriklausomai nuo jo pobūdžio ar taikomų metodų, yra būtinas pakrantės valstybės sutikimas. Tačiau pakrantės valstybė neturėtų atsisakyti išduoti tokį sutikimą, jeigu užsienio valstybės atliekamas MJT atitinka visas ŽKKŠ numatytas sąlygas.

2.1.4. Ginčų, kylančių dėl mokslinių tyrinėjimų, sprendimas ir jurisdikcija

³⁷ angl. International Council for Science (ISCU); Scientific Committee on Oceanic Research (SCOR).

³⁸ angl. International Council for the Exploration of the Sea (ICES); International Maritime Organization (IMO); Food and Agriculture Organization (FAO); World Meteorological Organization (WMO).

³⁹ angl. The Intergovernmental Oceanographic Commission of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (IOC/UNESCO).

⁴⁰ Soons A. H. A. *Marine Scientific Research and the Law of the Sea*. Kluwer Law and Taxation Publishers, 1982. P. 74.

Pati 1958 m. ŽKKŠ nereglamentuoja ginčų sprendimo procedūras, tačiau bet kuris ginčas gali būti sprendžiamas pagal Fakultatyvinį Protokolą.⁴¹ ŽKKŠ dalyvės, neįsipareigojusios pagal šį protokolą, turi pareigą visus ginčus spręsti taikiomis priemonėmis. Pagal 1945 m. JT Chartiją tarptautinė teisė reikalauja ginčus, kylančius tarp valstybių, spręsti taikiomis priemonėmis ir tokiu būdu, kuris nekeltų grėsmės tarptautinei taikai, saugumui ir teisingumui.⁴² Pagal Fakultatyvinio Protokolo bendrąją taisyklę visi tarpvalstybiniai ginčai dėl Ženevos konvencijų nuostatų interpretavimo yra TTT jurisdikcijoje, nors šalys gali tarpusavyje susitarti spręsti ginčą kitomis priemonėmis.⁴³ Tuo atveju, jeigu ginčas yra privataus pobūdžio, t. y. kyla tarp pakrantės valstybės ir privačios tyrimo organizacijos, jis turi būti nagrinėjamas pakrantės valstybės kompetentingo teismo pagal *lex fori*, nepriklausomai nuo to, ar ginčijami tyrimo veiksmai buvo atliekami pakrantės valstybės jurisdikcijos ribose ar už jų. Toks ginčas įgauna tarptautinį pobūdį ir bus sprendžiamas tarptautinės teisės metodais, jeigu buvo išnaudotos visos vietinės priemonės ir viena ar daugiau ginčo šalių yra susijusios su tyrimo laivu, jo piliečiais ar laivo įranga. Be to, valstybė, finansuojanti tyrimo veiksmus, taip pat gali spręsti ginčo perdavimo kompetentingai tarptautinei teisminei institucijai klausimą.

Ginčų sprendimas pagal ŽK buvo neefektyvus, nes Fakultatyvinį Protokolą ratifikavo labai nedidelis skaičius valstybių⁴⁴, o JT Chartija neįpareigojo valstybių sutikti su jokio teismo organo privaloma jurisdikcija. Todėl nesant aiškiai išreikšto valstybės sutikimo perduoti kilusį ginčą nagrinėti teismui ar arbitražui, jo išsprendimas priklauso išimtinai nuo pačių ginčo šalių valios.

2.2. 1982 m. JT Jūrų teisės konvencija

Ženevos konvencijų jūrų teisės klausimais priėmimas sutapo su dekolonizacijos procesu ir buvo lydimas kelių dešimtmečių beprecedentės technologinės, mokslinės ir politinės evoliucijos. Dėl šios evoliucijos iškilo būtinybė peržiūrėti ŽK nustatytą pasaulio vandenynų ir jūrų teisinį režimą. Nors ŽK buvo žymiu jūrų teisės reglamentavimo pasiekimu, praėjus 30 metų, sparti jūrinių technologijų pažanga paskatino tarptautinę bendruomenę susirūpinti šiuolaikiško MJT reguliavimo stoka. Atsižvelgdama į šią situaciją, JT Generalinė Asamblėja sudarė specialų komitetą, kuriems pavedė išnagrinėti ir nustatyti principus, kuriais vadovaujantis būtų vykdomi

⁴¹ Optional Protocol of Signature concerning the Compulsory Settlement of Disputes, 1958 // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_optional_protocol.pdf; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

⁴² JT Chartijos 2 str. 3 d.

⁴³ ŽK Fakultatyvinio Protokolo preambulė, 1 ir 2 str.

⁴⁴ Iki 1973 m. ŽK Fakultatyvinį Protokolą ratifikavo tik Haitis, Olandija, Danija, Suomija, Vokietija, Portugalija, Šveicarija ir Švedija.

jūros dugno moksliniai tyrimai už nacionalinės jurisdikcijos ribų.⁴⁵ Šių komitetų (1968 ir 1973 m.) pateiktos ataskaitos tapo pirmaisiais III Jūrų teisės Konferencijos (III Konferencija) parengiamaisiais dokumentais.⁴⁶

Galutinis Konvencijos tekstas buvo priimtas beveik visoms derybose dalyvavusioms valstybėms pritarus.

Norint atskleisti MJT reglamentavimą, numatytą 1982 m. Konvencijoje, būtina išanalizuoti šių Konvencijos dalių nuostatas:

- II dalies, kurioje įtvirtinamas 12 jūrmylių teritorinės jūros plotas, garantuojama taikaus plaukimo teisė, reglamentuojamas jurisdikcijos užsienio laivuose klausimas;
- V dalies, kurioje nustatomos išskirtinės ekonominės zonos delimitavimo ir jos teisinio režimo sąlygos; pakrantės valstybės teisės ekonominėje zonoje tyrinėti ir eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvosios gamtos turtus, statyti įrenginius, vykdyti jūrų mokslinius tyrinėjimus, saugoti jūros aplinką;
- VI dalies, kurioje nustatomos suverenios pakrantės valstybės teisės į kontinentinį šelfą, kiek tai susiję su jo tyrimu bei jo gamtos turtų eksploatavimu;
- VII dalies, kuria garantuojama atvirosios jūros laisvė, teisė kloti vamzdynus ir kabelius, vykdyti mokslinius tyrinėjimus; taip pat nustatomos valstybių, su kurių vėliava plaukioja laivas, pareigos, susijusios su laivybos saugumu, išteklių išsaugojimu, aplinkos apsauga;
- XI dalies, kurioje reglamentuojamas vandenyno dugne esančių išteklių panaudojimas;
- XIII dalies, kurios nuostatos skirtos būtent moksliniams jūros tyrinėjimams;
- XV dalies, numatančios valstybių jūrinių ginčų, įskaitant ir ginčus, susijusius su MJT, sprendimo tvarką.

Konvencijos 131 str. nustato, kad Valstybių Šalių santykiams ši Konvencija yra viršesnė už 1958 m. balandžio 29 d. Ženevos jūrų teisės konvencijas.

2.2.1. MJT sąvoka 1982 m. Konvencijoje

Kadangi pati Konvencija neapibrėžia mokslinių jūrų tyrimų sąvokos, pabandytume kuo tiksliau nustatyti, kokius tyrinėjimo veiksmus reguliuoja XIII dalis, t. y. kokia yra režimo *ratione materiae* apimtis. Įprastai MJT suprantami kaip bet kurios formos teoriniai ar taikomieji jūrinės

⁴⁵ JT GA Rez. 2340 (XXII), 1967 m. gruodžio 18 d. sukurtu *Ad Hoc* Komiteto uždavinys buvo išspręsti klausimą dėl jūros dugno ir gelmių tiriamųjų darbų atvirojoje jūroje bei už nacionalinės jurisdikcijos ribų reglamentavimo. Komiteto išvados yra pateiktos G.A. Res. 23rd Session, 1968.

⁴⁶ JT GA Rez. 2467 A(XXII), 1968 m. gruodžio 21 d. sukūrė Komitetą dėl Taikaus jūros dugno naudojimo klausimų, kuris teikė ataskaitas iki III Konferencijos pradžios 1973 m.

aplinkos moksliniai tyrinėjimai. Konvencijos rengimo tekstuose buvo vartojama sąvoka „bet kurie tyrinėjimai ar susijusi eksperimentinė veikla, kuriais siekiama praplėsti žmonijos žinias apie jūrinę aplinką“.⁴⁷ Nors šiai sąvokai pritarė dauguma III Konferencijos delegacijų, ji nebuvo įtraukta į galutinį tekstą. Konferencijos dalyviai nusprendė, kad apskritai nereikia pateikti MJT apibrėžimo, nes esminės Konvencijos nuostatos pačios atskleis jo turinį. Visų pirma tyrimus reikia vertinti kaip klausimo, problemos ar tam tikro reiškinių nagrinėjimą pagal atitinkamus mokslo principus tam tikroje aplinkoje. Taigi MJT apims bet kurį mokslinį tyrimą, nesvarbu, kaip ir kur jis būtų atliekamas, jeigu jis tik susijęs su jūrine aplinka. Konvencijos prasme tokie cheminiai, biologiniai, geologiniai ir kiti jūrinės aplinkos reiškinių tyrimai turi apimti *in situ* eksperimentus ir analizę.⁴⁸ Konvencijos nuostatos dėl MJT daugiausia reguliuoja tyrimus, atliekamus tiesiogiai jūrinėje aplinkoje, tačiau kelios nuostatos taip pat kalba ir apie laboratorinius tyrimus žemėje (pvz., 249 str.).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ne visuose straipsniuose, kuriuose minimi tyrimai, kalbama būtent apie „jūrinius mokslinius tyrimus“. Pavyzdžiui, 87, 123 ir 258–262 straipsniai reglamentuoja „mokslinius tyrimus“, tuo tarpu kai 19 straipsnis kalba apie tyrimus apskritai. „Jūrinių“ tyrimų atskyrimas nuo „ne jūrinių“ aiškiai nurodo, kad MJT teisinis režimas pagal Konvenciją iš principo nėra taikomas tyrimo veiksmams, kurie nėra susiję su jūrine aplinka (pvz., su astronominiais stebėjimais jūroje).

Taip pat reikia pažymėti, kad nepriklausomai nuo bendro MJT apibrėžimo, kuris apima išskirtinai mokslinius ir taikomuosius tyrimus, tam tikri taikomosios rūšies tyrimai nepatenka į Konvencijos reguliavimo apimtį. Konvencija nustato atskirą režimą natūralių išteklių tyrimams. Išteklių tyrimai visose pakrantės valstybės jurisdikcijos taikymo zonose priklauso nuo suverenių pakrantės valstybės teisių (246 str.). Be to, Tarptautiniame jūros dugno rajone (Rajonas) išteklių tyrimai turi būti atliekami pagal specialųjį tarptautinį režimą, nustatytą šiai zonai. Išteklių tyrinėjimai gali būti apibrėžiami kaip moksliniai duomenų rinkimo veiksmai, susiję su natūraliais gyvaisiais ir negyvaisiais ištekliais, atliekami išskirtinai tokių išteklių ekonominio panaudojimo tikslais. Būtent dėl šio panaudojimo tikslo tokie tyrimai nepatenka į MJT apimtį Konvencijos prasme.⁴⁹

Hydrografiniams stebėjimams taip pat taikomas atskiras režimas. Tokios rūšies tyrimai apima vandenynų gylių matavimus, bangų, srovių, potvynių ir atoslūgių reiškinių stebėjimus, povandeninių uolų ir seklumų tyrimus, siekiant parengti jūreivystės, plaukimo kelių bei srovių

⁴⁷ Soons A. H. A., op. cit. 40. P. 366.

⁴⁸ Duxbury A. C., Duxbury A. B., Sverdrup K. A. *Fundamentals of Oceanography*. Boston: McGraw-Hill Publishers, 2002. P. 224.

⁴⁹ Adams, C. M. G. *Marine Scientific Research: Operating the Consent Regime* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Interpretation. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 384.

jūrlapius. Atsižvelgiant į tai, jog Konvencijos 19, 21 ir 40 straipsniuose hidrografiniai stebėjimai atskirti nuo mokslinių tyrinėjimų, galima daryti išvadą, kad MJT neapima hidrografinių stebėjimų šios Konvencijos tikslais.

2.2.2. Bendrosios XIII Konvencijos dalies nuostatos

XIII Konvencijos dalis įvardija dvi bendras sąlygas (238 ir 239 str.), keturis bendrus principus (240 str.) ir vieną draudimą (241 str.), susijusį su MJT atlikimu.

Konvencijos 238 str. pripažįsta visų valstybių ir kompetentingų TO, nepriklausomai nuo jų geografinės padėties, teisę vykdyti MJT veiklą deramai atsižvelgiant į kitų valstybių teises ir pareigas, numatytas Konvencijoje. Terminas „*visos valstybės*“ apima visas valstybes, Konvencijos-dalyves, nepaisant to, ar jos yra pakrantės valstybės, valstybės, neturinčios priėjimo prie jūros ar kurių nepalanki geografinė padėtis, ar valstybės, kurios nėra Konvencijos-dalyvės, bet įsipareigojo laikytis Konvencijos nuostatų, prieš atlikdamos MJT pakrantės valstybių vandenyse, AJ ir Rajone. Trečiųjų šalių teisė užsiimti MJT atvirojoje jūroje, už teritorinės jūros ribų ir vandenyse, besiribojančiuose su kontinentiniu šelfu, buvo žinoma tarptautinėje paprotinėje teisėje iki jos kodifikavimo 238 Konvencijos straipsnyje. Pagal Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“⁵⁰ 34–38 str. kodifikuotą tarptautinės paprotinės teisės principą *pacta tertiis nec nocent nec procunt* sutartis nesukuria teisių ir pareigų trečiajai šaliai be jos sutikimo. Taigi trečioji šalis, ketinanti atlikti MJT, turi pati prisiimti pareigą laikytis tų Konvencijos nuostatų, kurios atspindi tarptautinę paprotinę teisę. Valstybių, neturinčių priėjimo prie jūros ir kurių nepalanki geografinė padėtis, teisės pripažįstamos 254 str.

239 str., nustatantis valstybių ir kompetentingų TO pareigą remti ir skatinti MJT veiklą pagal Konvenciją, yra glaudžiai susijęs su 238 str. Tarptautinio bendradarbiavimo principą pirmosios iškėlė Šiaurės ir Rytų Amerikos valstybės. Kai šią poziciją palaikė dauguma III Konferencijos dalyvių, buvo nuspręsta, kad valstybių MJT veikla turi tarnauti visos tarptautinės bendruomenės naudai.⁵¹

2.2.2.1 Bendrieji principai pagal XIII Konvencijos dalį

240 str. yra išvardyti keturi bendrieji MJT veiklos principai. Visų pirma MJT turi būti vykdomi išimtinai *taikiais tikslais*. Deja, Konvencija neapibūdina šio termino, o nenuosekli valstybių praktika neleidžia nustatyti tikslaus šio principo interpretavimo. Valstybės neturi vieningos nuomonės, ar Konvencija apskritai draudžia visus karinius jūros naudojimo būdus, ar palieka galimybę pasinaudoti neagresyviomis savigynos priemonėmis, kurios pagal JT Chartijos

⁵⁰ 1969 m. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ // Valstybės Žinios, 2002-02-06, Nr. 13–480. (įsigaliojo 1980 m., LR dalyvė nuo 1992 m.)

⁵¹ Official Records of the Third Committee. P. 263. (U.N. Sales No. E. 75. V.5, 1975)

51 str. yra pripažįstamos kiekvienos valstybės prigimtine teise. Akivaizdu, kad Konvencija draudžia agresyvaus būdo karinius veiksmus bet kurioje jūros dalyje⁵² net pritariant pakrantės valstybei. Prancūzija, Italija, JAV ir Didžioji Britanija nedraudžia karinių pratybų IEZ, tačiau kai kurios valstybės reikalauja išankstinio leidimo tokiems veiksams atlikti pagal Konvencijos 246 str. 3 dalį bei reikalauja pateikti tyrimo rezultatus. Kita vertus, pagal 302 str. valstybės, atliekančios karinio pobūdžio MJT pakrantės valstybės kontroliuojamose jūrinėse zonose, neprivalo suteikti informacijos, kurios atskleidimas prieštarautų jos esminiams saugumo interesams. Profesorius Soons daro išvadą, kad valstybės turi pasirinkimo laisvę sudaryti karinių tyrimų bendradarbiavimo programas kartu su pakrantės valstybėmis arba vykdyti tuos tyrimus neatsiklausdamos pakrantės valstybės pritarimo, nors tai gali pažeisti pakrantės valstybių teises.⁵³

Antras principas reikalauja vykdyti MJT *tinkamais moksliniais metodais ir priemonėmis, suderintomis su Konvencijos nuostatomis*. Konvencijos parengiamuosiuose dokumentuose nenurodoma, kokius metodus ir priemones gali naudoti valstybės. Tačiau valstybių praktika rodo, kad dažniausiai leidimai išduodami, jeigu MJT atliekami sutinkamai su *OALOS* ar *ICES* reikalavimais.⁵⁴ Pagrindiniai reikalavimai: įvardyti laivo, atliekančio tyrimus, duomenis (pavadinimas, vėliava, savininkas, tonažas, maksimalus greitis ir kt.); nurodyti kitus laivus ar orlaivius, dalyvaujančius tyrimo projekte; pateikti ketinamų rinkti mėginių detalių, apibūdinti jų rinkimo metodus ir instrumentus.

Trečias principas numato, kad MJT *negali nepateisinamai trukdyti kitokiam teisėtam jūros naudojimui, suderinamam su šios Konvencijos nuostatomis*; taip pat į tokius tyrinėjimus turi būti deramai atsižvelgiama tokio jūros naudojimo metu. Asmenys, atliekantys MJT, abipusiškumo pagrindu turi užtikrinti, kad jų veikla nesudarys kliūčių kitam teisėtam jūrinės aplinkos naudojimui, kurį leidžia Konvencija. Šis principas yra neatskiriamas nuo 246 str. 8 dalies, pagal kurią moksliniai jūros tyrimai pakrantės valstybės išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe negali nepateisinamai trukdyti veiklai, kurią atlieka pati pakrantės valstybė, įgyvendindama savo suverenias teises ir jurisdikciją, nustatytą Konvencijoje.

Paskutinis principas, nustatytas 240 str. *d* punkte, įtvirtina reikalavimą *suderinti visus pagal Konvenciją atliekamus MJT veiksmus su kitų teisės aktų reikalavimais*. Suderinamumo principas apima ir nuostatas dėl jūrinės aplinkos saugojimo ir išsaugojimo. Šio principo pagrindu didžioji dauguma valstybių reikalauja, kad vykdant MJT būtų paisoma jūreivystės, žmonių

⁵² Pagal Konvencijos 88 str. AJ gali būti naudojama išimtinai taikiems tikslams, o 301 str. įpareigoja valstybės susilaikyti nuo bet kokių grasinimų jėga ar jėgos panaudojimo prieš bet kurios valstybės teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę, taip pat nuo bet kokių kitų veiksmų, nesuderinamų su tarptautinės teisės principais, įtvirtintais Jungtinių Tautų Chartijoje.

⁵³ Soons A. H. A., op. cit. 40. P. 135.

⁵⁴ Office for Ocean Affairs and the Law of the Sea - *OALOS Guide*, Annex I, Draft Standard form A. P. 21–24; International Council for the Exploration of the Sea - *ICES*, Oceanographic Database and Services // <http://www.ices.dk>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

gelbėjimo ir saugumo reikalavimų, nustatytų tarptautinėse nelaimingų atsitikimų prevencijos jūroje ir jūrinės aplinkos apsaugos konvencijose. Minėtas *d* punktą turi būti taikomas kartu su 258–263 Konvencijos straipsniais, reglamentuojančiais MJT įrenginių ir įrengimų dislokavimą ir naudojimą jūrinėje aplinkoje, bei valstybių ir TO atsakomybę už teršalų, atsiradusių dėl jų pačių arba jų vardu vykdomų mokslinių jūros tyrinėjimų, padarytą žalą jūros aplinkai.

2.2.2.2. Bendro pobūdžio MJT vykdymo draudimas

Konvencijos 241 str. nustatytas draudimas užkerta kelią MJT pretenzijoms į kurią nors jūros aplinkos dalį ar jos išteklius. Vienintelė išimtis yra 62 str. 2–3 dalys, įpareigojančios pakrantės valstybes, neišnaudojančias viso leistino sugauti gyvųjų išteklių kiekio savo IEZ, leisti kitoms valstybėms sugauti to kiekio likutį. Tokiu atveju turi būti atsižvelgiama į visus svarbius veiksnius, įskaitant *inter alia* rajono gyvųjų išteklių reikšmę suinteresuotos pakrantės valstybės ekonomikai ir kitiems jos nacionaliniams interesams; į valstybių, neturinčių priėjimo prie jūros bei kurių geografiniu požiūriu nepalanki padėtis, teises; subregiono ar regiono besivystančių valstybių poreikius sugauti dalį anksčiau minėto likučio ir būtinybę kiek įmanoma mažinti ekonomikos sutrikimus tose valstybėse, kurių nacionaliniai subjektai tradiciškai žvejodavo šioje zonoje arba kurios dėjo daug pastangų tirdamos ir nustatydamos gyvuosius išteklius.

241 str. ginčo objektu gali tapti nuosavybės teisė į MJT duomenis, mėginius ir rezultatus. Valstybės neturi bendros nuomonės, kaip turi būti sprendžiamas MJT metu gautų mėginių ir tyrimo rezultatų nuosavybės klausimas, taip pat kokią įtaką turi intelektinės nuosavybės reikalavimai. Ta aplinkybė, kad ir pačioje Konvencijoje šis klausimas nėra reglamentuojamas, suponuoja prielaidą, kad MJT esminiai duomenys, mėginiai ir rezultatai nuosavybės teise priklauso užsienio tyrėjams, o pakrantės valstybė tik turi teisę susipažinti su tyrimo rezultatais ir pasinaudoti jais, nepažeisdama intelektinės nuosavybės teisės reikalavimų.

2.2.3. Tarptautinio bendradarbiavimo skatinimas MJT srityje

Konvencijos 242–244 str. įpareigoja valstybes ir kompetentingas TO kooperotis sudarant palankias sąlygas tarptautiniam bendradarbiavimui MJT taikiais tikslais srityje. Tokio bendradarbiavimo turi būti siekiama vadovaujantis pagarbos valstybių suverenitetui ir jurisdikcijai principu bei abipusės naudos pagrindu.⁵⁵ Kooperacijos reikia siekti sudarant dvišales ir daugiašales sutartis tarp valstybių ir TO (243 str.). Šių susitarimų objektas – išvengti žmonių sveikatai ir saugumui, taip pat jūros aplinkai daromos žalos (242 str. 2 d.); tinkamais kanalais skelbti, skleisti ir informuoti apie siūlomas stambaus masto programas ir jų tikslus, taip pat apie

⁵⁵ Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor beyond the Limits of National Jurisdiction. (G.A. Res. 2749 (XXV), Dec. 17, 1970).

MJT metu gautus duomenis (244 str. 1 d.); aktyviai skatinti keitimąsi moksliniais duomenimis ir informacija, perduoti MJT metu gautus duomenis – ypač besivystančioms valstybėms, taip pat stiprinti besivystančių valstybių gebėjimą savarankiškai vykdyti MJT *inter alia* per programas padedant mokyti ir rengti jų techninius ir mokslinius specialistus.⁵⁶ Šias nuostatas reikia taikyti kartu su 251 str., įpareigojančiu valstybes siekti, kad būtų skatinami ir nustatomi bendri kriterijai ir gairės, kurie padėtų valstybėms nustatyti MJT pobūdį ir pasekmes.

2.2.4. MTJ reguliavimas atskirose jūros erdvėse

MJT atžvilgiu taikoma jurisdikcija priklauso nuo jūros erdvės, kurioje užsienio šalys ar TO atlieka MJT, statuso. Jurisdikcija yra suprantama kaip suvereno teisė paveikti asmenų teises ir pareigas per atitinkamą teisinį reguliavimą arba teismo sprendimais.⁵⁷ Taigi nacionalinė valstybės jurisdikcija gali būti apibrėžiama kaip galimybė prisiimti įstatymų leidžiamąsias, vykdomąsias ir teismines funkcijas MJT atžvilgiu.

2.2.4.1. MJT veiksmai TJ

Vidaus vandenyse, TJ ir salyno vandenyse MJT gali būti atliekami tik pakrantės valstybei sutikus. MJT veikla vidaus, TJ ir salynų vandenyse yra reglamentuojama Konvencijos 2 str. 1 d., 49 ir 245 str. Vidaus vandenyse galioja neribotas pakrantės valstybės suverenitetas. Pagal 2 str. 1 d. salynų atžvilgiu taip pat taikomas suverenitetas, tačiau jis įgyvendinamas pagal Konvencijos IV dalį. Pagal 8 str. vidaus vandenų dalimi pripažįstami vandenys, esantys į sausumos pusę nuo teritorinės jūros bazinės linijos. III Konferencijos metu MJT veikla vidaus vandenyse nebuvo diskutuojama atskirai, nes šių vandenų režimas yra laikomas TJ režimo dalimi. Salynų vandenys pagal 47 ir 49 str. apima vandenį, kuriuos juosia nustatytos salyno bazinės linijos, nesvarbu, koks jų gylys ar atstumas nuo kranto. Tokiuose vandenyse salynų valstybės naudojasi suverenitetu. Kadangi Konvencijos IV dalis nesuteikia kitoms valstybėms jokių teisių MJT atžvilgiu, darytina išvada, kad jie priskiriami išimtinai pakrantės valstybės kompetencijai. Nors visų valstybių laivai naudojami taikaus plaukimo salyno vandenimis teise pagal II dalies 3 skyrių, MJT veiksmų atlikimas priklauso nuo pakrantės valstybės išankstinio leidimo.

Teritorinės jūros pločio išplėtimas iki 12 jūrmylių (jm.) paveikė teisinį režimą, taikomą tranzitiniam plaukimui per sąsiaurius, kurie naudojami tarptautinei laivybai. Kadangi tranzitinis plaukimas gali vykti per kelių valstybių teritorines jūras, jam turi būti taikomas toks pat režimas kaip ir TJ. Šiuo atveju tranzitinio plaukimo teisė neapima teisės vykdyti MJT ar hidrografinių stebėjimų sąsiauriuose, kurių plotis siauresnis už 24 mylias, be išankstinio pakrantės valstybės

⁵⁶ Konvencijos 244 str. 2 d.

⁵⁷ Marston G. *The Stability of Land and Sea Boundary Delimitations in International Law* // red. Blake G. H. *Maritime Boundaries*. London: Routledge, 1994. P. 149.

valdžios sutikimo.⁵⁸ Valstybė ar kompetentinga TO dėl leidimų išdavimo turėtų kreiptis į visas valstybes, besiribojančias su sąsiauriu. Dėl šios taisyklės MJT laisvės įgyvendinimas gali būti apsunkintas, nes kiekviena iš sąsiaurio valstybių, turėdama teisę taikyti savo nacionalinius įstatymus, gali nustatyti reikalavimus, prieštaraujančius kitos valstybės nacionaliniam teisiniam MJT reguliavimui.

Konvencijos 2 str. 3 d. įtvirtinta pakrantės valstybių teisė reguliuoti MJT teritorinėje jūroje pagal 245 str. numato, kad suverenitetas TJ turi būtų realizuojamas tik pagal Konvenciją ir kitas tarptautinės teisės normas. Be šių sąlygų Konvencija nenustato jokių kitų pakrantės valstybės suvereniteto apribojimų MJT atžvilgiu. Pagal 245 str. pakrantės valstybės turi išimtinę teisę savo teritorinėje jūroje reglamentuoti mokslinius jūros tyrinėjimus, suteikti jiems leidimą ir juos vykdyti. Būtinybę gauti pakrantės valstybės leidimą vykdyti MJT teritorinėje jūroje išplaukia ne tik iš to, kad TJ pakrantės valstybė įgyvendina suverenitetą, kuris ribojamas tik taikaus plaukimo teritorine jūra teise, bet ir iš antros 245 str. taisyklės, kuri tiesiogiai numato tokių sutikimų privalomumą. MJT teritorinėje jūroje gali būti vykdomi tik gavus aiškų tos pakrantės valstybės sutikimą ir jos nustatytomis sąlygomis. Be to, pagal 19 str. 2 d. *j* punktą laivo, dalyvaujančio MJT, plaukimas yra laikomas keliančiu grėsmę pakrantės valstybės taikai, tvarkai ar saugumui, taip pat suteikia teisę pakrantės valstybei imtis priemonių tokiam plaukimui sustabdyti.

Taikomo suvereniteto dėka pakrantės valstybė gali suteikti leidimą vykdyti TJ tokius tyrimus, kurie pagal Konvencijos 19 str. 2 d. *j* punktą paprastai draudžiami. Kaip jau buvo minėta, 19 str. 2 d. *j* punkto formuluotė yra bendro pobūdžio, ji apriboja bet kokių tyrimų ar stebėjimų atlikimą taikaus plaukimo metu. Kita vertus, 21 str. 1 d. *g* punktas suteikia pakrantės valstybėms teisę priimti įstatymus ir kitus teisės aktus, susijusius su taikiu plaukimu teritorine jūra, jūrų mokslinių tyrinėjimų ir hidrografinių stebėjimų srityse. Atsižvelgiant į tai, jog pastarasis straipsnis yra daugiau ribojančio pobūdžio, galima pritarti profesoriaus Soons išvadai, kad būtų leidžiama atlikti veiksmus, susijusius su įprastine jūreivyste, kurių neapima MJT.⁵⁹

2.2.4.2. MJT veiksmai pakrantės valstybės GZ

Pagal 1982 m. Konvenciją gretutine zona yra vadinama gretima TJ zona, kuri negali driektis daugiau nei 24 jūrmyles nuo bazinių linijų, nuo kurių matuojamas TJ plotis, ir kurioje pakrantės valstybė gali vykdyti kontrolės funkcijas, reikalingas sutrukdyti pažeisti savo muitų, fiskalinius, imigracijos ar sanitarijos įstatymus, galiojančius jos teritorijoje ar TJ, bei nubausti už

⁵⁸ Konvencijos 40 str.

⁵⁹ Soons A. H. A., op. cit. 40. P. 150.

tokių įstatymų pažeidimą, padarytą jos teritorijoje ar TJ.⁶⁰ Skirtingai nuo 1958 m. Konvencijos, pagal kurią GZ buvo priskiriama atvirosios jūros vandenims⁶¹, 1982 m. Konvencijoje GZ pripažįstama išskirtinės ekonominės zonos dalimi. Valstybės, pripažindamos gretutinę zoną IEZ dalimi, suteikė pakrantės valstybėms teisę taikyti IEZ teisinį režimą MJT gretutinėje zonoje atžvilgiu. Taigi nepaisant, kad Konvencijos II dalies 4 skyriuje nenumatytos nuostatos, reglamentuojančios MJT atlikimą GZ, tokių MJT atveju yra taikomos nuostatos, reglamentuojančios MJT atlikimą IEZ. Tačiau valstybė, nepareiškusi teisių į IEZ, neįgyja teisės reguliuoti MJT jūros zonoje tarp 12 iki 24 jūrmylių skaičiuojant nuo bazinės linijos, nuo kurios yra matuojamas TJ plotis.⁶²

2.2.4.3. MJT veiksmai IEZ ir KŠ

56 str.1 d. įtvirtina pakrantės valstybės *jurisdikciją* jūrų mokslinių tyrinėjimų IEZ atžvilgiu. 246 str. pripažįsta atitinkamos jurisdikcijos įgyvendinimą, tačiau plačiau jos nekvalifikuoja. Teisės doktrina įvardija pakrantės valstybių teisės KŠ atžvilgiu *ipso jure*. Jos numato teritorinio principo taikymą ir jūros dugnui, taip pat povandeniniams rajonams. Pakrantės valstybių teisės į jūros dugną buvo pripažįstamos nuo 1950 m. ir galutinai tapo įtvirtintos Šiaurės Jūros KŠ bylų dėka.⁶³

Išskirtinės ekonominės zonos režimas buvo sukurtas III Konferencijos metu, o pirmoji naujos zonos idėją iškėlė Kenija 1971 m. Šios zonos dėka pakrantės valstybių jurisdikcija praplečiama iki 200 jūrmylių ribos ir apima dar 37 % pasaulinio vandenyno. Specifinį zonos statusą sąlygoja jos priskyrimas *sui generis* zonai, išreikštas Konvencijos 55 str. Pagal šį straipsnį IEZ yra už TJ esantis ir su ja besiribojantis rajonas, kuriame galioja Konvencijos V dalyje nustatytas *ypatingas teisinis režimas*. Pati sąvoka „išskirtinė ekonominė zona“ parodo, kad pakrantės valstybė įgyvendina savitą jurisdikciją ekonominių veiksnių šioje zonoje atžvilgiu.

Šioje zonoje pakrantės valstybė turi suverenias teises tyrinėti, eksploatuoti, saugoti ir valdyti gyvuosius išteklius ir negyvosios gamtos turtus, kurie yra vandenyse virš jūros dugno, jūros dugne ir jo gelmėse, bei kitaip tyrinėti ir eksploatuoti IEZ. Pakrantės valstybių susirūpinimas gyvųjų išteklių ir negyvųjų gamtos turtų valdymu laikoma esminė IEZ režimo nustatymo priežastimi. Dėl to, kad rengiant Konvenciją valstybėms nepavyko susitarti ir atskirti

⁶⁰ Konvencijos 33 str.

⁶¹ Fell L. C. *Maritime Contiguous Zones* // Michigan Law Review. 1964, Nr. 62-5. P. 852.

⁶² Wegelein F., op. cit. 13. P. 182.

⁶³ Šiose bylose TTT akcentavo, kad KŠ yra sausumos teritorijos tęsinys. *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Rep. 1969. P. 3–257, at 31, 47, 53.

išteklių ištyrimo nuo mokslinių tyrimų, galutinėje Konvencijos redakcijoje išliko apribojimų, taikomų teorinėms ir taikomosioms tyrimų rūšims⁶⁴.

Kontinentinis šelfas apima jūros dugną ir jo gelmes tų povandeninių rajonų, kurie tęsiasi už valstybės teritorinės jūros per visą jos sausumos teritorijos natūralų tęsinį iki žemyno povandeninio krašto išorinės ribos. Tuo atveju jei žemyno povandeninio krašto išorinė riba nesiekia šio atstumo, KŠ riba gali tęstis 200 jūrmylių nuo bazinių linijų, nuo kurių yra matuojamas teritorinės jūros plotis.⁶⁵ Minimali 200 jūm. riba, paimta iš nuostatų dėl IEŽ, jau tapo paprotinės tarptautinės teisės dalimi.⁶⁶ Pagal 77 str. 1–2 d. pakrantės valstybė naudojami suverenios teisėmis į kontinentinį šelfą, kiek tai susiję su jo tyrimu ir jo gamtos turtų eksploatavimu. Šios teisės yra išimtinės ta prasme, kad jeigu pakrantės valstybė nevykdo KŠ tyrimų ar neeksploatuoja jo gamtos turtų, niekas negali imtis tokios veiklos, neturėdamas pakrantės valstybės aiškiai išreikšto sutikimo. Reikėtų pažymėti, kad pakrantės valstybės teisės į kontinentinį šelfą nekeičia jį dengiančių vandenų ir oro erdvės virš tų vandenų teisinio statuso. Be to, naudodamasi teisėmis į kontinentinį šelfą, pakrantės valstybė neturi pažeisti ar nepateisinamai trukdyti kitų valstybių laivybai ir trukdyti joms naudotis kitomis teisėmis ir laisvėmis, numatytais 1982 m. Konvencijoje.

Konvencijos 246 str. reguliuoja MJT veiksmus kitos valstybės IEZ ir KŠ. Pagal straipsnio 2 d. moksliniai jūros tyrinėjimai išskirtinėje IEZ ir KŠ vykdomi gavus pakrantės valstybės sutikimą. Šiame straipsnyje vartojama MJT sąvoka apima ir konkrečias žvejybos tyrimo programas, kurios detaliau reglamentuojamos 62 str. 4 d. *f* ir *g* punktuose. Profesorius O'Connell teigia, kad pakrantės valstybių suverenios teisės IEZ ir KŠ atžvilgiu yra skirtingos prigimties. Jo manymu, tarptautinė teisė užtikrina kiekvienos valstybės suverenias teises KŠ atžvilgiu, ir šių teisių nereikia deklaruoti. Tuo tarpu valstybės, norinčios pasinaudoti Konvencijoje įtvirtintomis teisėmis IEZ atžvilgiu, pirmiausia turi pareikšti teises į šią zoną. Profesoriaus atlikta kelių Europos valstybių praktikos analizė parodo, kad pakrantės valstybių jurisdikcijos įgyvendinimas MJT atžvilgiu iš tikrųjų nepriklauso nuo faktinio IEZ nustatymo.⁶⁷ Praktikoje net ir nesant formaliai pareikštų teisių į IEZ, valstybės vis vien naudojasi jurisdikcija ir prašo užsienio tyrėjų pranešti apie numatomas vykdyti tyrimo programas.

Pagal bendrą taisyklę *iprastos aplinkybėmis* pakrantės valstybės turi suteikti leidimą vykdyti MJT savo IEZ ir KŠ, jeigu tyrimai bus vykdomi pagal Konvenciją, išskirtinai taikiems

⁶⁴ Knauss J. A. *Development of the Freedom of Scientific Research Issue of the Law of the Sea Conference // Ocean Development and International Law*. 1973, Nr. 1. P. 117.

⁶⁵ Konvencijos 76 str. 1 d.

⁶⁶ *Continental Shelf (Libya v. Malta) Case*, ICJ Rep. 1985, at 33, 35.

⁶⁷ O'Connell. op. cit. 24. P. 305.; Churchill R. R., Lowe A. V. op. cit. 1.; buvo analizuojama DB, Belgijos, Olandijos, VFR, Danijos, Airijos praktika.

tikslams ir siekiant visos žmonijos labai padidinti mokslo žinias apie jūros aplinką.⁶⁸ Ši nuostata nukreipia į 240 str. *a* ir *b* dalyse įtvirtintus MJT vykdymo bendrus principus. Be to, ši taisyklė kalba apie grynai teorinio pobūdžio tyrimus. III Konferencijoje išsivysčiusios valstybės siekė įtvirtinti supaprastintą leidimų procedūrą tokių tyrimų atžvilgiu, nes jie nėra susiję su pakrantės valstybių gyvųjų išteklių ir negyvųjų gamtos turtų tyrinėjimais. Tačiau viskas priklauso nuo pakrantės valstybių galimybių išsiaiškinti tikrąją tyrimo prigimtį ir palaikyti su tiriančiąja valstybe tarpusavio pasitikėjimo santykius. Įprastos aplinkybės gali būti net ir tuo atveju, kai pakrantės valstybė ir tyrimus vykdanči valstybė nėra užmezgusios tarpusavio diplomatinį santykių.

Pagal 246 str. 5 d. pakrantės valstybės turi pasirinkimo teisę dėl MJT leidimo suteikimo, jeigu tyrimo projektas turi tiesioginės svarbos tiriant ir eksploatuojant gyvuosius ar negyvuosius KŠ gamtos turtais. Valstybės taip pat gali neduoti sutikimo, jeigu numatomi tyrimo veiksmai apima KŠ grėžimą, sprogstamųjų medžiagų panaudojimą arba kenksmingų medžiagų išmetimą į jūros aplinką. Pakrantės valstybės savo nuožiūra gali neduoti sutikimo įgyvendinti MJT projektą, jeigu jų vykdymas apima dirbtinių salų, įrenginių ir statinių statybą, eksploatavimą bei naudojimą. Be to, tikslios informacijos apie projekto pobūdį ir tikslus nesuteikimas taip pat gali tapti teisėta atsisakymo priežastimi.

Kalbant apie pakrantės valstybių teisę savo nuožiūra neduoti sutikimo kitoms valstybėms arba kompetentingoms TO vykdyti jų ekonominėje zonoje arba kontinentiniame šelfe mokslinių jūros tyrinėjimų projektus, reikia atkreipti dėmesį, kad KŠ už 200 j.m. nuo TJ bazinių linijų ši teisė yra apribojama, nebent valstybė viešai paskelbė rajonus, kuriuose asmeniškai vykdo tyrimo ir eksploatavimo darbus.⁶⁹ Tačiau šios ribojančio pobūdžio nuostatos nepažeidžia pakrantės valstybės suverenių teisių į KŠ.

Konvencijos 247 ir 252 str. suteikia valstybėms galimybę preziumuoti *numanomą* pakrantės valstybės sutikimą vykdyti MJT už jos teritorinės jūros ribų. Numanomo sutikimo nuostatos gali būti taikomos tik IEZ ir KŠ tyrimams. Iš esmės 247 str. nustato, kad pakrantės valstybės numanomą sutikimą galima preziumuoti tų MJT atžvilgiu, kurie yra vykdomi TO, su kuria pakrantės valstybė sudarė dvišalę sutartį dėl tam tikro tiriamojo projekto, ar kurios dalyvė ji yra. Preziumuoti sutikimą galima ir tuo atveju, kai pakrantės valstybė išreiškė pageidavimą dalyvauti įgyvendinant projektą ir nepareiškė jokių prieštaravimų per keturis mėnesius nuo TO pranešimo apie projektą dienos. Lygiai taip pat 252 str. leidžia valstybėms arba kompetentingoms TO pradėti vykdyti mokslinių jūros tyrinėjimų projektą praėjus šešiams

⁶⁸ Konvencijos 246 str. 3 d.

⁶⁹ Konvencijos 246 str. 6 d.

mėnesiams nuo prašymo pateikimo dienos, jei per keturis mėnesius nuo pareiškimo pakrantės valstybė nepateikė tyrinėjimus atliekančiai valstybei arba organizacijai neigiamo atsakymo.

Pakrantės valstybė gali atsisakyti išduoti leidimą vykdyti MJT, jeigu užsienio valstybė ar kompetentinga TO atskleidė ne visą reikiamą informaciją. Pagal 248 str. ne mažiau kaip prieš šešis mėnesius iki numatytos MJT projekto pradžios pakrantės valstybei reikia pateikti išsamią informaciją apie projekto pobūdį, tikslus, priemones, laivą, projekto įgyvendinimo vietas, mastą, kuriuo projekte galėtų dalyvauti arba būti atstovaujama pakrantės valstybė, ir kitą reikalingą informaciją. Be to, sutikimas gali būti neduotas, jei tyrinėjimus atliekanti valstybė ar kompetentinga tarptautinė organizacija turi dar neįvykdytų įsipareigojimų pakrantės valstybei dėl ankstesnio tyrinėjimų projekto.⁷⁰

2.2.4.4. MJT vykdymas atvirojoje jūroje ir Rajone

1982 m. Konvencija pripažįsta visų valstybių teisę atlikti MJT atvirojoje jūroje ir giliavandeniame jūros dugno rajone. Pažymėtina, kad MJT veiklai Rajone nėra taikomos XIII dalies nuostatos. Konvencijos 256 str. įpareigoja visas valstybes, nepriklausomai nuo jų geografinės padėties, ir kompetentingas tarptautines organizacijas vykdyti mokslinius jūros tyrinėjimus Rajone vadovaujantis XI dalies nuostatomis. Konvencijos XI dalis kartu su pakeitimais, padarytais 1994 m. Susitarimu dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Konvencijos dėl jūrų teisės XI dalies įgyvendinimo⁷¹ (1994 m. Susitarimas), nustato ypatingą giliavandens jūros dugno režimą.

2.2.4.4.1. Atvirosios jūros MJT laisvė⁷²

Konvencijos 86 str. apibūdina AJ kaip visas jūros dalis, kurios neįeina į valstybės išskirtinę ekonominę zoną, teritorinę jūrą ar vidaus vandenį arba į salyno valstybės salyno vandenį. AJ gali naudotis visos valstybės – tiek pakrantės, tiek ir neturinčiosios priėjimo prie jūros. 87 str. nustato valstybių pareigą naudotis AJ laisvėmis pagal sąlygas, kurios yra nustatytos Konvencijoje ir kitose tarptautinės teisės normose. Be to, naudodamosi šiomis laisvėmis, valstybės privalo deramai atsižvelgti į kitų valstybių interesus naudotis AJ laisvėmis bei į Konvencijos nustatytas teises vykdyti veiklą Rajone.

Atvirosios jūros mokslinių tyrimų laisvė laikantis VI ir XIII dalių yra nustatyta Konvencijos 87 str. 1 dalies *f* punkte. Šio punkto nuoroda į Konvencijos VI dalį, reglamentuojanti KŠ režimą, turi tiesioginės reikšmės MJT atlikimui tuo atveju, jei pakrantės

⁷⁰ Konvencijos 246 str. 5 d.

⁷¹ Official Journal L: 1994 08 20 Nr. 215–10.

⁷² Žr. plačiau: Lodge M. W.. *Improving International Governance in the Deep Sea* // The International Journal of Marine and Coastal Law. 2004, Nr. 19–3. P. 299–316.

valstybė tinkamai nustatė žemyno povandeninio krašto išorinę ribą pagal VI dalies 76 str. Tik šiame išorinio KŠ rajone gali sutapti pakrantės valstybių teisės jūros dugno atžvilgiu ir valstybių, atliekančių MJT, teisės pagal AJ režimą.⁷³ Teoriškai gali kilti ginčytina situacija dėl to, kad valstybė nustatė mažesnę negu 200 jm. IEZ. Jeigu pakrantės valstybės IEZ vandenys neapima visos KŠ vandens zonos, tai toje zonoje, kuri tęsiasi už IEZ ribų, bus taikomas atvirosios jūros režimas. Be to, 257 str. nustatytos papildomos sąlygos, kad visos valstybės, nesvarbu, kokia jų geografinė padėtis, ir kompetentingos TO turi teisę vykdyti MJT vandens plote už IEZ ribų vadovaudamosi Konvencija.

Konvencijos XIII dalis nustato tam tikrus apribojimus, taikomus valstybių vykdomiems MJT atvirosios jūros zonoje. Šie apribojimai kildinami iš bendrųjų nuostatų ir principų pagal 238–241 straipsnius. Pagal juos valstybės privalo imtis MJT veiklos išskirtinai taikiais tikslais ir tinkamais moksliniais metodais bei priemonėmis. Taip pat turi būti atsižvelgiama į tiesiogiai susijusias sutartis dėl jūrinės aplinkos apsaugos ir išsaugojimo, atitinkamus jūrininkystės ir žmonių gyvybės apsaugos reikalavimus bei taisykles. MJT laisvės realizavimas atvirojoje jūroje negali sukurti teisinio pagrindo valstybių pretenzijoms į kurią nors AJ aplinkos dalį⁷⁴ ar jos išteklius, nors kiekvienos valstybės fiziniai ir juridiniai asmenys turi teisę verstis žvejyba atviroje jūroje.⁷⁵ Konvencijos 87 str. nustatyta pareiga naudotis AJ laisve pagal sąlygas, nustatytas kitose tarptautinės teisės normose, apima įsipareigojimus pagal kitas tarptautines sutartis, draudžiančias AJ vykdyti branduolinių ginklų bandymus, banginių medžioklę tyrimų tikslais bei įstatymais saugomų nykstančių rūšių tyrimą.⁷⁶

2.2.4.4.2. MJT vykdymas giliavandeniame jūros dugno rajone

1982 m. Konvencijos taisyklės, reglamentuojančios veiklą Rajone, numato naujus tarptautinės teisės principus. Pagal Konvencijos 1 str. „*Rajonas*“ yra jūrų ir vandenynų dugnas bei jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų, o „*Rajono veikla*“ suprantama kaip bet koks Rajono išteklių tyrinėjimas ir eksploatavimas. Vandeniems, esantiems virš Rajono, Konvencija suteikia atvirosios jūros statusą. Pagal Konvencijos nuostatas Rajono kontrolė yra patikėta Tarptautinei jūros dugno institucijai (Institucija), kuriai pavesta eksploatuoti jūros dugną ir jos gelmes arba suteikti tokio eksploatavimo licencijas valstybėms ir komercinėms įmonėms.

Pagal Konvencijos XIII dalį *visos valstybės* nepriklausomai nuo jų geografinės padėties ir kompetentingos TO turi teisę vykdyti MJT Rajone sutinkamai su XI dalies nuostatomis dėl giliavandens jūros dugno kasimo. Tačiau pagal XI dalies 143 str. 3 dalį teisė vykdyti mokslinę

⁷³ Žr. plačiau Wegelein F., op. cit. 13. P. 206.

⁷⁴ Pagal Konvencijos 89 str. bet kurios valstybės bandymas pajungti bet kurią atviros jūros dalį savo suverenitetui yra negaliojantis.

⁷⁵ Konvencijos 116 str.

⁷⁶ Branduoliniai bandymai uždrausti 1963 m. sutartimi „Dėl branduolinių bandymo draudimo“. [480 U.N.T.S. 43].

tiriamąją veiklą Rajone turi tik „*valstybės Šalys*“. Kyla klausimas, ar XIII dalies nuostatomis, nukreipiančiomis į XI dalies taisykles, Konvencijos rengėjai MJT Rajone atžvilgiu siekė nustatyti pareigas *erga omnes* visoms pasaulio valstybėms ar tik valstybėms, įsipareigojusioms pagal Konvenciją. Deja, nei Konvencijos 143 str. komentaras, nei III Konferencijos parengiamieji darbai nepateikia vienareikšmio atsakymo į šį klausimą, o žymiausi jūrų teisės specialistai laikosi skirtingų nuomonių. Australų profesorius Varayudej pasisako už *visų* valstybių pareigas laikytis Konvencijoje nustatyto MJT režimo Rajone, nes „Konvencijoje nustatytas režimas yra vienintelis teisinis režimas, reglamentuojantis giliavandens jūros dugno veiklą“.⁷⁷ Tuo tarpu amerikiečių mokslininkė Gorina-Ysern prieštarauja šiai nuomonei. Jos manymu, tik valstybės, įsipareigojusios pagal 1982 m. Konvenciją, turi teisę atlikti MJT Rajone, kaip ir nustato 143 str. Ji grindžia savo poziciją 1str 3 dalyje pateiktu apibrėžimu, pagal kurį Rajono veikla apima tik jo išteklių tyrinėjimą ir eksploatavimą. Kadangi moksliniai jūros tyrimai neapima išteklių tyrinėjimų, tokie tyrimai negali būti laikomi Rajono „veikla“.⁷⁸ Būtina pažymėti, kad, jeigu 143 str. nuostatos taps tarptautinės paprotinės teisės dalimi, jos bus privalomos trečiųjų šalių, nereiškiančių prieštaravimų, atžvilgiu.⁷⁹

143 str. nustato valstybių Konvencijos dalyvių ir Institucijos teises ir pareigas MJT veiklos Rajone atžvilgiu. Pirmoje straipsnio dalyje nustatytos šios trys pareigos: vykdyti MJT Rajone tik taikiais tikslais, visos žmonijos labui ir pagal XIII dalį. Pirmosios dvi pareigos atspindi kitų XI dalies nuostatų reikalavimus.⁸⁰ Kadangi XI ir XIII kartu reikalauja vykdyti MJT išimtinai taikiais tikslais ir visos žmonijos labui, tokia kryžminė nuoroda tik sustiprina bendrą Konvencijos principų, taikomų MJT veiklai už nacionalinės jurisdikcijos ribų, reikšmę. Tam tikros XIII dalies nuostatos taip pat taikomos veiklai Rajone: nuostatos dėl MJT ir tarptautinio bendradarbiavimo skatinimo (239 str. ir 242 str.), nuostatos dėl informacijos ir duomenų skelbimo bei skleidimo (244 str.), taip pat draudimas MJT pagrindu reikšti pretenzijas į kokią jūros aplinkos dalį ar jos išteklius pagal 241 straipsnį.

Antroji straipsnio dalis skirta Institucijos vaidmeniui MJT Rajone atžvilgiu apibrėžti. Institucija yra įgaliota atlikti MJT, susijusius su Rajonu ar jame esančiais ištekliais, savarankiškai arba kartu su valstybėmis Konvencijos šalimis tarpusavyje sudarytų sutarčių pagrindu. Šios dalies nuostatos taip pat įpareigoja Instituciją remti ir skatinti Rajone vykdomus mokslinius jūros tyrinėjimus, koordinuoti ir platinti tokių tyrinėjimų ir analizių rezultatus, kai

⁷⁷ Varayudej S. *The International Deep Seabed Mining Regime and Third States*. University of Sydney, 1993. P. 308.

⁷⁸ Gorina-Ysern M., op. cit. 9. P. 323.

⁷⁹ Nandan S. N. red. / *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: A Commentary*. Martinus Nijhoff Publishers, 2002. T. VI. P. 171.

⁸⁰ Pagal 140 str. 1 dalį visa veikla Rajone, kaip nurodyta XI dalyje, turi būti vykdoma visos žmonijos labui. Konvencijos 141 str. nustato, kad Rajonas gali būti naudojamas tik taikiais tikslais visų valstybių.

informacija apie juos tampa prieinama. 1994 m. Susitarimo Priedo 1 skyriaus 5 dalies *h* punkto nuostata taip pat pakartoja Institucijos pareigą plėtoti ir skatinti MJT veiklą Rajone, rinkti ir skleisti tyrimų rezultatus.

Trečiojoje 143 str. dalyje įtvirtinama Konvencijos dalyvių teisė vykdyti jūros mokslinę tiriamąją veiklą Rajone. Ši dalis taip pat išaiškina valstybių dalyvių pareigos skatinti tarptautinį bendradarbiavimą Rajono mokslinių jūros tyrinėjimų srityje turinį. Tarptautinio bendradarbiavimo reikia siekti dalyvaujant tarptautinėse programose bei skatinant įvairių valstybių specialistų ir Institucijos bendradarbiavimą MJT srityje. Ypatingas dėmesys skiriamas besivystančių ar technologiškai mažiau išsivysčiusių valstybių dalyvavimui MJT programose. Valstybės privalo užtikrinti, kad Institucijos ar kitų TO pastangomis būtų kuriamos programos, kuriomis būtų siekiama stiprinti besivystančių ar technologiškai mažiau išsivysčiusių valstybių tyrinėjimų galimybes. Siekdamos šio tikslo, jos padeda rengti kvalifikuotus specialistus, taikyti tyrinėjimų metodus ir rezultatus; remia specialistų įdarbinimą, padeda vykdyti tyrinėjimus Rajone bei veiksmingai platina turimus tyrimų ir analizių rezultatus per Instituciją ar kitais tinkamais tarptautiniais kanalais.

2.2.5. Ginčų, kylančių dėl MJT pagal XIII dalį, sprendimas ir jurisdikcija

Skirtingai nuo 1958 m. Ženevos konvencijų, kurių ginčų sprendimo procedūros buvo pateiktos trumpame Fakultatyviniame protokole, 1982 m. Konvencijos ginčų sprendimo taisyklės yra Konvencijos sudedamoji dalis, neatskiriama nuo jos materialinių normų. Konvencijos 279 str. nustato, kad valstybės privalo spręsti ginčus JT Įstatų reikalaujamu taikiu būdu ir priemonėmis.⁸¹ Tai atspindi Konvencijos 280 str., kuris nustato valstybių teisę bet kokį ginčą spręsti jų pačių pasirinktomis taikiomis priemonėmis. Tokie patys principai taikomi ir ginčams tarp valstybių ir TO, jūrų dugną kasančių bendrovių. Kilus ginčui jo šalys privalo „nedelsdamos pasikeisti nuomonėmis dėl galimo ginčo sprendimo derybomis ar kitomis taikiomis priemonėmis“ (jos taip pat turi elgtis tais atvejais, kai sprendimas nebuvo pasiektas ar kai būtina konsultuotis dėl pasiekto sprendimo įgyvendinimo būdų).⁸² Jeigu iš anksto dėl tokių priemonių nebuvo sutarta, šalys turi pasirinkimo laisvę dėl bet kurios procedūros, nors Konvencija ypač išskiria galimybę pasinaudoti savanorišku taikinimu.⁸³

XIII dalies 6 skyriaus nuostatos nustato ginčų, kylančių dėl Konvencijos MJT nuostatų taikymo ir aiškinimo, nagrinėjimo procedūrą pagal XV dalies 2 ir 3 skyrius. Pagal bendrą taisyklę ginčai dėl Konvencijos nuostatų aiškinimo ar taikymo, susiję su MJT, sprendžiami pagal

⁸¹ JT Įstatų 2 str. 3 d. ir 33 str.

⁸² Konvencijos 295 str.

⁸³ Taikinamoji *ad hoc* komisija (kurios ataskaitos nebus privalomos šalims) susideda iš penkių asmenų, į kurią kiekviena šalis skiria po du narius. Penktą taikintoją skiria šalių paskirti taikintojai. Taikinamajai procedūrai skirtos nuostatos yra išdėstytos Konvencijos V priede.

2 skyrių. Valstybės yra laisvos pasirinkti iš 287 str. pateikto sąrašo, į kokią ginčų sprendimo instituciją kreiptis ar kokią procedūrą pasirinkti. Minėtame straipsnyje nurodytas teismas ar arbitražas turi jurisdikciją bet kokiam jam pagal XV dalį perduodamam ginčui, kuris susijęs su Konvencijos aiškinimu ar taikymu. Taip pat teismas ar arbitražas turi jurisdikciją spręsti bet kokį ginčą dėl tarptautinių susitarimų, susijusių su Konvencijos tikslais, aiškinimo ar taikymo, kuris jam perduotas pagal tokį susitarimą. Tačiau yra keletas privalomos jurisdikcijos išimčių. Visų pirma pakrantės valstybė nėra įpareigota sutikti, kad ginčai, susiję su MJT, dėl jos naudojimosi savo teise ar veiksmų laisve IEZ ir KŠ pagal 246 str. arba sprendimo sustabdyti arba nutraukti tyrinėjimo projektą pagal 253 str. būti sprendžiami pagal privalomą XV dalies 2 skyriaus procedūrą. Tačiau šios išimtys liečia tik specifinius sprendimus pagal 253 str. ir tik pakrantės valstybės teisę rinktis ar suteikti MJT leidimą pagal 246 str. Papildomai 297 str. 2 dalies *b* punktas nustato, jog „ginčas, kilęs dėl tyrinėjimą vykdančios valstybės tvirtinimo, kad konkrečiame projekte pakrantės valstybė naudojasi savo teisėmis pagal 246 ir 253 straipsnius su (šia) Konvencija nesuderinamu būdu, vienos iš ginčo šalių prašymu perduodamas spręsti pagal taikinamąją procedūrą vadovaujantis V priedo 2 skyriumi, tačiau su sąlyga, kad taikinamoji komisija nekvestionuoja pakrantės valstybės teisės savo nuožiūra nustatyti specifinius rajonus, nurodytus 246 straipsnio 6 dalyje, ar jos teisės savo nuožiūra neduoti sutikimo pagal 246 straipsnio 5 dalį.“ Taip pat pažymėtina, kad ginčai, kilę dėl Konvencijos nuostatų taikymo ar aiškinimo, gali būti perduodami arbitražui ar teismui prašant vienai iš ginčo šalių.

3. MJT reglamentavimas LR teisėje

Veiksmingas MJT vykdymas pusiau uždaroje jūrose, tokiose kaip Baltijos, ypač priklauso nuo aiškiai nustatytų pakrantės valstybės jurisdikcijos zonų, kuriose gali būti vykdomi MJT. Nuo žinių apie egzistuojančias jūros zonas ir jų ribų delimitavimą priklauso MJT projektų planavimas ir tolesnis vykdymas. Ne mažiau svarbu nustatyti specialųjį nacionalinį teisinį režimą atskirų pakrantės valstybės jūros erdvių atžvilgiu. Tokį režimą nulemia tarptautinės jūrų teisės konvencijos, regioniniai Baltijos jūros susitarimai ir Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės nuostatos.

Lietuvoje, kur jūrinės veiklos reglamentavimo tradicijos ne tokios gilios kaip kaimyninėse šalyse, jūros zonų ir jose atliekamų mokslinių tyrimų reguliavimo problemos tapo prioritetinėmis tik atgavus nepriklausomybę. Tačiau iki šiol nėra išsamios teisinės bazės, kuri kvalifikuotai aprėptų visus su jūra ir vidaus vandenimis susijusius klausimus, kaip nėra atskiro teisės akto, reglamentuojančio mokslinių jūrų tyrimų atlikimą.

2003 m. rugsėjo 9 d. Lietuva ratifikavo 1982 m. JT Jūrų teisės konvenciją ir 1994 m. Susitarimą. Lietuvai Konvencija įsigaliojo nuo 2003 m. gruodžio 12 d. Daugelis Konvencijos nuostatų, kaip visuotinai pripažinti jūrų teisės srities standartai, perkelti į Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Prisijungusi prie šios sutarties LR gali remtis joje nustatytais progresyviomis jūrų teisės normomis vystydama savo santykius su kitomis valstybėmis. Vadovaudamasi visuotinai pripažintais tarptautinės jūrų teisės principais ir normomis, įtvirtintomis Konvencijoje, taip pat siekdama įgyvendinti savo suverenitetą ir suverenias teises gretutinėje zonoje, išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe, 2004 m. gruodžio 6 d. LR Vyriausybė priėmė nutarimą (2004 m. Nutarimas) „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribų patvirtinimo ir pavedimo ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus.“⁸⁴ Šiuo nutarimu visų pirma buvo siekiama nustatyti LR jūros zonų ribas 1984 m. Pasaulinėje geodezinių koordinatų sistemoje (WGS-84). 1999 m. sutartimi su Latvijos Respublika (LV) jau buvo nustatyta linija, atibojanti LR ir LV teritorinę jūrą, išskirtinę ekonominę zoną ir kontinentinį šelfą Baltijos jūroje.⁸⁵ Dar

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1597 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribų patvirtinimo ir pavedimo ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus.“ // Valstybės žinios, 2004-12-09, Nr. 177–6573.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis "Dėl teritorinės jūros, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atibojimo Baltijos jūroje" // Valstybės žinios, 1999-11-25, Nr. 100-2893.

anksčiau Seimas ratifikavo 1997 m. spalio 24 d. Maskvoje pasirašytą LR ir Rusijos Federacijos sutartį „Dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje“.⁸⁶

2004 m. Nutarimu LR Vyriausybė pavedė atitinkamoms ministerijoms iki 2005 m. kovo 31 d. nustatyti poreikį ir prirėikus parengti įstatymų ir kitų teisės aktų projektus, kuriais būtų įgyvendintos tarptautinės teisės normos Lietuvos GZ, IEZ ir KŠ, įtvirtintos LR tarptautinėse sutartyse, ir suformuota vientisa teisinė sistema nuo pažeidimų prevencijos iki administracinės ar baudžiamosios atsakomybės. MJT reglamentavimo atžvilgiu pagrindinė užduotis teko LR Aplinkos ministerijai (AM), kuri kartu su Švietimo ir mokslo ministerija turėjo parengti teisės aktų projektų dėl mokslinių jūros tyrimų išskirtinėje ekonominėje zonoje. Deja, nė vienas specialaus įstatymo projektas dėl MJT taip ir nėra parengtas.

3.1. Valstybinė aplinkos monitoringo programa ir moksliniai stebėjimai pagal HELCOM programą

Nuo 1992 m. Baltijos jūros monitoringą atlieka AM Jūrinių tyrimų centras. Nuo 1993 m., peržiūrėjus Baltijos jūros tyrimų programą, stebėjimai atliekami tik išskirtinėje ekonominėje Lietuvos zonoje ir iš dalies gretimuose rajonuose, veikiančiuose mūsų šalies jūrinius resursus. Baltijos jūros monitoringo programa yra glaudžiai susijusi su Baltijos regiono šalių vykdoma Helsinkio Komisijos (HELCOM) programa⁸⁷, pagal kurią Baltijos jūros būklė stebima jau nuo 1979 m. HELCOM monitoringo programa sudaroma pagal 1992 m. Helsinkio konvencijos reikalavimus.⁸⁸ Kiekvienais metais nacionalinės valdžios institucijos privalo pateikti tyrimo ataskaitas Baltijos jūros aplinkos apsaugos komisijai.

2005 m. vasario 7 d. Vyriausybė patvirtino Valstybinę aplinkos monitoringo 2005–2010 metų programą (Programa).⁸⁹ Joje apibrėžiami aplinkosaugos tikslai ir pagrindiniai uždaviniai, kuriems įgyvendinti būtini gamtinės aplinkos būklės stebėjimai nacionaliniu mastu, numatomos šių uždavinių įgyvendinimo priemonės, jų apimtis ir vykdytojai, priemonių finansavimo sistema, lėšų poreikis ir paskirstymas nurodytuoju laikotarpiu. Programa sudaryta remiantis ES teisės aktų ir tarptautinių sutarčių aplinkosaugos srityje, tarp jų 1992 m. Helsinkio konvencijos dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos, nuostatomis ir rekomendacijomis. Programos 6 d. 2 skyriaus nuostatos nustato vandens būklės stebėjimo srities taisykles. Baltijos jūros ir Kuršių

⁸⁶ Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties „Dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje“ ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999-11-25, Nr.100-2886; įsigaliojo nuo 2003-08-12.

⁸⁷ HELCOM programa laikoma sėkmingiausiu 1974 ir 1992 m. Helsinkio konvencijų dėl Baltijos jūros baseino aplinkos apsaugos pasiekimu Baltijos jūros monitoringo srityje.

⁸⁸ 1992 m. Helsinkio konvencija dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos. // Official Journal L: 1994 03 16, Nr.73-20.

⁸⁹ 2005 m. vasario 7 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 130 „Dėl Valstybinės aplinkos monitoringo 2005–2010 metų programos patvirtinimo“.

marių monitoringo tinklo struktūra šioje Programoje pataisyta atsižvelgiant į direktyvos 2000/60/EB⁹⁰ reikalavimus – nurodytos naujos vandens telkinių kategorijos – pakrantės ir tarpiniai vandenys.

Vandenų veiklos monitoringas leis nepriklausomai vertinti ūkinės veiklos jūrų uoste poveikį Baltijos jūrai ir Kuršių marioms. Pagrindinis šių stebėjimų tikslas – įvertinti priemonių taršai mažinti efektyvumą ir gauti duomenų, kurie ne tik įgalintų mažinti taršą atviroje jūroje, bet ir kurių pagrindu šios Programos vykdymo laikotarpiu priimti sprendimai sudarytų sąlygas iki 2015 m. pasiekti pakrantės, tarpinių vandenų ir su jais susijusių ekosistemų gerą ekologinę būklę. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: vertinti atviros Baltijos jūros dalies, pakrantės ir tarpinių vandens telkinių ekologinę būklę, cheminių medžiagų kiekį, jų koncentracijos pokyčius, antropogeninės taršos mastą, pasiskirstymą ir poveikį telkinių būklei.

Už šios Programos įgyvendinimą atsakingos institucijos: Aplinkos ministerija, Žemės ūkio ministerija ir Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba. Šios Programos priemonių vykdymui būtinus mokslo tiriamuosius darbus pagal sutartis su kompetentingomis mokslo ir studijų bei kitomis institucijomis organizuoja pagal kompetenciją kiekviena iš išvardytų ministerijų.

3.2. Atskiros LR teisės aktų nuostatos mokslinių tyrimų reguliavimo srityje

Aukščiausios galios šalies teisės aktas⁹¹ užtikrina mokslo ir tyrinėjimo laisvę. Pagal Konstitucijos 47 str. žemės gelmės ir valstybinės reikšmės vidaus vandenys priklauso LR išimtinė nuosavybės teise. Taip pat Lietuvai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos KŠ ir ekonominę zoną Baltijos jūroje. Toks reglamentavimas prieštarauja Konvencijos nuostatai, kad oro atžvilgiu pakrantės valstybė įgyvendina suverenitetą, o suverenios teisės tirti ir eksploatuoti KŠ yra išskirtinės.

Pagal 1995 m. LR Žemės gelmių įstatymą⁹² žemės gelmės sausumoje ir vidaus vandenyse yra išimtinė valstybės nuosavybė, o kontinentiniame šelfe ir ekonominėje zonoje Baltijos jūroje valstybei priklauso išimtinės teisės į žemės gelmes. Šis įstatymas nustato pagrindines LR vykdomosios valdžios institucijų, valstybės ir savivaldybių įstaigų, juridinių ir fizinių asmenų bei šių asmenų grupių, veikiančių pagal jungtinės veiklos sutartis, teises ir pareigas naudojant ir saugant LR sausumos, vidaus vandenų, kontinentinio šelfo ir ekonominės zonos Baltijos jūroje žemės gelmes. Šiuo įstatymu buvo įgyvendinta 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/22/EB dėl leidimų žvalgyti, tirti ir išgauti

⁹⁰ Direktyva 2000/60/EB, nustatanti Bendrijos veiksmų vandens politikos srityje pagrindus; OL L 327, 2000-12-22. P. 1.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33–1014.

⁹² Lietuvos Respublikos Žemės gelmių įstatymas. // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 63–1582; pakeistas 2001, Nr. 35–1164.

angliavandenilius išdavimo ir naudojimo sąlygų. Vienu iš žemės gelmių naudojimo būdu yra pripažįstama MJT veikla, kuri skirstoma į *tiesioginius tyrimus* (per kuriuos naudojamos žemės gelmės, pvz., virpesių ir fizikinių laukų generavimas, mėginių ėmimas ir kiti); *nuotolinius* (nenaudojant žemės gelmių, nustatomos konkrečių objektų fizinės savybės ar sudėtis) ir *netiesioginius* (pirminių duomenų apibendrinimai ir kiti tyrimai, per kuriuos nenaudojamos žemės gelmės). Žemės gelmių monitoringas yra sistemingas žemės gelmių būklės ir kitimo stebėjimas, antropogeninio poveikio jai vertinimas ir prognozė.

LR Aplinkos ministerija įgyvendina valstybės politiką žemės gelmių apsaugos ir išteklių naudojimo srityje, rengia ir tvirtina žemės gelmių apsaugos ir naudojimo ilgalaikes ir tikslines valstybės programas, organizuoja ir kontroliuoja jų įgyvendinimą, nustato žemės gelmių išteklių naudojimo, apsaugos ir kontrolės tvarką, ją įgyvendina, nustato žemės gelmių išteklių naudojimo limitus ir sąlygas, reglamentuoja ir kontroliuoja žemės gelmių išteklių apskaitą. Tuo tarpu Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos (LGTAM) organizuoja ir atlieka valstybinius žemės gelmių tyrimus, nustato žemės gelmių naudojimo ir apsaugos sąlygas, kontroliuoja tiesioginius ir nuotolinius žemės gelmių tyrimus, kuria, saugo ir valdo valstybinę geologinę informacijos sistemą.

Įstatymo trečiasis skirsnis skirtas žemės gelmių tyrimams reglamentuoti. Pagal 6 str. fiziniams ir juridiniams asmenims ir jų grupėms leidimų pagrindais suteikiama teisė vykdyti tiesioginius ar nuotolinius tyrimus. Leidimus Vyriausybės nustatyta tvarka⁹³ išduoda Lietuvos geologijos tarnyba. Apie tyrimų leidimų išdavimą arba panaikinimą turi būti skelbiama „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“. 7 str. nustatyta tyrimų registravimo tvarka, pagal kurią tyrimai turi būti registruojami Lietuvos geologijos tarnyboje, išskyrus netiesioginius tyrimus, atliekamus ne valstybės lėšomis. Įstatymo 8 str. nustato reikalavimą atlikti tyrimus pagal darbų projektą laikantis darbų kokybės, aplinkos apsaugos, darbų saugos ir kitų reikalavimų. Šių reikalavimų nesilaikymas gali lemti tyrimo leidimo sustabdymą ir panaikinimą.

LGTAM pagal Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos patvirtintas programas valstybės lėšomis atlieka geologinį kartografavimą, valstybinį žemės gelmių monitoringą, žemės gelmių išteklių prognozavimą ir kitus žemės gelmių tyrimus, teikiančius duomenis, būtinus aplinkos apsaugai, ūkinei veiklai ir kitoms visuomenės reikmėms ar kurie būtini pagal LR tarptautinius įsipareigojimus.

1997 m. LR Jūros aplinkos apsaugos įstatymas⁹⁴ taikomas LR laivams ir LR vidaus ir teritoriniuose vandenyse esantiems laivams, taip pat užsienio laivams, esantiems už LR teritorinių vandenų ribos tiek, kiek tai atitinka tarptautinę teisę. Nagrinėjamo teisės akto 50 str.

⁹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimas Nr. 365 „Dėl Leidimų tirti žemės gelmes išdavimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės Žinios. 2005, Nr. 45–1448.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Jūros aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1997, Nr. 108–2731.

nustato jūros rajono tyrimų reguliavimą. Pagal 3 str. pateiktą apibrėžimą LR jūros rajonas apima vidaus, teritorinius vandenis ir išskirtinę ekonominę zoną. Įstatymas taip pat pateikia šių zonų sąvokas. LR vidaus vandenimis pripažįstamos Kuršių marios ir Klaipėdos uosto akvatorija į rytus nuo linijos, jungiančios labiausiai į jūrą nutolusius Klaipėdos uosto molų taškus. Teritoriniai vandenys – tai LR pakrantės 12 jūrmylių pločio Baltijos jūros vandenų juosta, kuri sudaro LR teritorijos dalį ir kurios ribas su kaimyninėmis valstybėmis nustato LR tarptautiniai susitarimai. Išskirtine ekonomine zona laikoma už teritorinių vandenų ribos esanti Baltijos jūros dalis, kurioje LR turi tam tikras suverenias teises, jurisdikciją ir pareigas, nustatytas pagal nacionalinius įstatymus ir tarptautinius susitarimus, ir kurios ribas su kaimyninėmis valstybėmis nustato Lietuvos tarptautiniai susitarimai.

Pagal 50 str. AM koordinuoja LR fizinių ir juridinių asmenų mokslinius tyrimus, susijusius su jūros rajono gamtos ištekliais, jų naudojimu ir aplinkos apsauga, taip pat per Užsienio reikalų ministeriją pagal Jūrų teisės konvencijos nuostatas nustato sąlygas ir išduoda leidimus užsienio šalių fiziniams ir juridiniams asmenims arba Lietuvos ir užsienio šalių asmenims atlikti jūros rajone bendrus tyrimus. Jeigu tyrimai susiję su Helsinkio komisijos vykdoma Baltijos jūros monitoringo programa IEZ, leidimų užsienio asmenims arba Lietuvos ir užsienio asmenims atlikti bendrus tyrimus gauti nereikia.

3.3. LR MJT reglamentavimas pagal Europos Sąjungos teisę

2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos (ES) nare⁹⁵, mūsų valstybė įgijo teisę dalyvauti ES vykdomose MJT programose. XIII Konvencijos dalies prasme Europos Sąjunga yra kompetentinga TO, kuri pati gali vykdyti MJT. ES atliko labai svarbų vaidmenį paremdama šią mokslo tyrimų sritį – iš pradžių paskelbusi Jūrų mokslo ir technologijos (MAST) programą, pradėtą 1989 m., o paskui – skirdama paramą pagal Penktąją ir Šeštąją mokslo tyrimų pagrindų programas. Lietuva ir kitos Baltijos regiono valstybės dalyvauja ES vykdomuose Baltijos jūros tyrimuose. *ERA-NET* programos *BONUS* projektu suvienytos devynių valstybių nacionalinės mokslo tyrimų agentūros turi vieną bendrą tikslą – apsaugoti Baltijos jūrą ir užtikrinti tvarų šio bendro išteklių tvarkymą. Šis tinklas, kurio narė yra ir Rusija, – tai puikus regioninio požiūrio į jūros tyrimų privalumų pavyzdys.

2004 m. gegužę maždaug 500 pirmaujančių jūrų mokslų specialistų, politikų ir jūrų pramonės atstovų susitiko Golvėjaus mieste Airijoje, kur aptarė Europos jūrų mokslinių tyrimų ateitį. Šiame renginyje – *EUROCEAN 2004* – buvo pasirašyta „*Golvėjaus deklaracija*“⁹⁶, kurioje apibrėžti pagrindiniai jūrų mokslų bendruomenės numatyti ateities iššūkiai. Šioje deklaracijoje

⁹⁵ Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą sutartis // Valstybės žinios. 2004-01-02, Nr. 1-1.

⁹⁶ European Conference on Marine Science and Ocean Technology. Galway, Ireland. 10th - 13th May, 2004. // <http://www.eurocean2004.com/>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

taip pat pažymėta Europos mokslinių tyrimų erdvės ir Europos Komisijos pasiūlytos *Septintosios mokslinių tyrimų pagrindų programos*⁹⁷ 2007–2013 metams (7BP) esminė svarba remiant geriausius pasaulinio lygio jūrų mokslų ir technologijos pavyzdžius.

Šia prasme Europos Komisija, pasiūliusi 7BP programą, jūrų mokslus įvardija kaip prioritetinę mokslo sritį. Atsižvelgiant į tarpdisciplininį šių mokslų pobūdį, jūrų problemos bus studijuojamos keliose srityse, pavyzdžiui, „Gyvybės mokslai ir biotechnologija“; „Subalansuotas išteklių valdymas“; „Aplinkos technologijos“ ir „Žemės stebėjimas ir vertinimas“. Europos Parlamentas ir Taryba jau pateikė reglamento, nustatančio įmonių, mokslinių tyrimų centrų ir universitetų dalyvavimo *Septintosios pagrindų programos veiksmuose ir mokslinių tyrimų rezultatų sklaidos taisyklės*.⁹⁸

Europos strateginis mokslo tyrimų infrastruktūrų forumas (ESFRI)⁹⁹ taip pat pateikė rekomendacijų, kaip Europoje sujungti jūrų mokslų pajėgas. Šiomis rekomendacijomis raginama geriau panaudoti esamus mokslinių tyrimų mechanizmus ir koordinuoti mokslinių tyrimų infrastruktūrą.¹⁰⁰

Dauguma ES MJT programų vykdymą reguliuoja Europos Sąjungos antriniai teisės aktai. Pagal Tarybos Reglamento 1543/2000¹⁰¹, nustatančio duomenų, būtinų Bendrijos bendrosios žuvininkystės politikos vykdymui, rinkimo ir tvarkymo sistemą, ir Komisijos Reglamento 1639/2001¹⁰², nustatančio Bendrijos minimalią ir išplėstinę duomenų rinkimo žuvininkystės sektoriuje programas bei nustatančio išsamias Tarybos reglamento Nr. 1543/2000 taikymo taisyklės, nuostatas Lietuva kiekvienais metais privalo pateikti Europos Komisijai Lietuvos žvejybos duomenų rinkimo nacionalinę programą ateinantiems metams, taip pat programos įgyvendinimo ataskaitą (už praėjusius metus). Siekiant atlikti mokslinius vertinimus, būtinus vykdyti bendrąją žuvininkystės politiką, MJT turi būti surinkti visi duomenys apie žuvų išteklių biologiją, laivynus, jų veiklą ir minėtų dalykų ekonominę ir socialinę padėtį.

⁹⁷ Žr. <http://www.tpa.lt/7BP/>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

⁹⁸ Žr. http://www.tpa.lt/7BP/dalyvavimo_taisykles.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

⁹⁹ *European Strategy Forum on Research Infrastructures*: <http://cordis.europa.eu/esfri/>; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

¹⁰⁰ Daugiau informacijos apie MJT ES rėmuose galima gauti *Europos Komisijos Mokslinių tyrimų generaliniame direktorate* adresu: ec.europa.eu/research; prisijungimo laikas: 2006-12-15.

¹⁰¹ Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1543/2000; OL L 176, 2000-07-15. P. 1.

¹⁰² 2001 m. liepos 25 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 1639/2001 iš dalies pakeistas 2004 m. rugpjūčio 27 d. Europos Komisijos (EB) reglamentu Nr. 1581/2004.

Išvados ir pasiūlymai

Atlikus mokslinį tiriamąjį darbą darytina išvada, kad autorės įvade iškelta hipotezė, jog netinkamas 1982 m. Konvencijos nuostatų, reglamentuojančių jūros mokslinę tiriamąją veiklą, įgyvendinimas LR nacionalinėje teisėje lemia šios srities tyrimų reguliavimo neatitikimus ir spragas.

1. Atlikus tyrimą išryškėjo atskiros Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktų nuostatos, kurios prieštarauja Konvencijai. Netinkamas MJT reglamentavimas nacionalinėje teisėje yra kliūtis jūrų mokslo pažangai ir mokslinių Baltijos jūros tyrimų plėtojimui. Visų pirma reikia parengti išsamų LR teisės aktą, detaliai reglamentuojantį MJT atlikimo procedūrą atskirose Baltijos jūros erdvėse ir atitinkantį Konvencijos reikalavimus.

2. 1982 m. Konvencija numato tam tikrų įsipareigojimų MJT reglamentavimo nacionaliniu mastu atžvilgiu, todėl būtina suvokti jų turinį, norint parengti teisės aktų, atitinkančių tarptautinės teisės reikalavimus.

3. Konvencija turi tam tikrų spragų, kurios pasireiškia tuo, jog nėra apibrėžta pati MJT sąvoka, nėra aiškaus teorinių ir taikomojo pobūdžio tyrimų atskyrimo, tam tikrų praktinių problemų kelia ir reikalavimas *įprastomis aplinkybėmis*, kurių sąvoka Konvencijoje nėra detalizuojama, suteikti leidimą vykdyti MJT. Tačiau nepaisant to, Konvencijoje nustatytas MJT reguliavimas laikomas išsamiausiu šioje srityje.

4. Neabejotina, kad tam tikros Konvencijos nuostatos suteikia pakrantės valstybei plačių teisių dėl leidimo vykdyti MJT išdavimo. Pakrantės valstybės gali nesuteikti leidimo atlikti tyrimus savo KŠ ar IEZ, jeigu tokių tyrimų veiksmai neatitinka pakrantės valstybių interesų. Tų tyrimų atžvilgiu toks leidimas juo labiau visiškai priklauso nuo pakrantės valstybės diskretiškumo. LR Aplinkos ministerija įvardijama kaip vienintelė institucija, koordinuojanti leidimų išdavimo procesą, kuriai nustatyta pareiga veikti sutinkamai su Konvencijos nuostatomis. Tačiau autorei nepavyko rasti jokių nacionalinių teisės aktų, kuriuose atsispindėtų atitinkamos Konvencijos nuostatos dėl leidimų išdavimo tvarkos.

5. Atsižvelgiant į Konvencijos tikslus, jos dvasią, tarptautinę praktiką ir objektyviai egzistuojančius MJT savitumus pagal HELCOM programas, galima išskirti keletą aspektų, į kuriuos galėtų būti atsižvelgiama reglamentuojant MJT institutą Lietuvoje. Kadangi dauguma tyrimų vykdoma HELCOM programų ribose, būtų tikslinga supaprastinti leidimų išdavimo tvarką tyrimams, vykdomiems Baltijos jūros aplinkos apsaugos komisijos rėmuose. Lietuva, kaip ir kitos Baltijos jūros valstybės, turėtų parengti vieningą anketą, kurioje būtų įrašomi visi su tyrimu susiję duomenys, sąlygojantys supaprastintą leidimų tyrinėti išdavimą. Taip pat derėtų įkurti kompetentingą centrinę nacionalinę instituciją, kuri būtų atsakinga už MJT leidimų

išdavimą, tyrimo programų atitikimą galiojančioms Lietuvos ir tarptautinės teisės normoms, taip pat valstybės interesams.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Žemės gelmių įstatymas // Valstybės Žinios. 1995, Nr. 63-1582; pakeistas 2001, Nr. 35-1164.
3. Lietuvos Respublikos Jūros aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios. 1997, Nr. 108-2731.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1597 „Dėl Lietuvos Respublikos teritorinės jūros, gretutinės zonos, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo ribų patvirtinimo ir pavedimo ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms parengti reikiamus teisės aktus.“ // Valstybės žinios, 2004-12-09, Nr. 177-6573.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 7 d. nutarimas Nr. 130 „Dėl Valstybinės aplinkos monitoringo 2005–2010 metų programos patvirtinimo“.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 4 d. nutarimas Nr. 365 „Dėl Leidimų tirti žemės gelmes išdavimo tvarkos patvirtinimo“ // Valstybės Žinios. 2005, Nr. 45-1448.
7. Lietuvos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis „Dėl teritorinės jūros, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje“ // Valstybės žinios, 1999-11-25, Nr. 100-2893.
8. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties „Dėl išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo atribojimo Baltijos jūroje“ ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999-11-25, Nr.100-2886.
9. Lietuvos stojimo į Europos Sąjungą sutartis // Valstybės žinios. 2004-01-02, Nr. 1-1.
10. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija // Valstybės žinios. 2003, Nr.107-4786.
11. 1994 m. Susitarimas dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Konvencijos dėl jūrų teisės XI dalies įgyvendinimo // Valstybės Žinios. 2003, Nr. 107.
12. Konvencija „Dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 40-1472.
13. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 12.
14. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės Žinios. 2002-02-13, Nr.15-557.
15. 1992 m. Helsinkio konvencija dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos // Official Journal L: 1994-03-16 Nr.73-20.
16. Convention Respecting measures for the Preservation and Protection of Fur Seals in the North Pacific, 1911 // <http://www.intfish.net/treaties/furseals11.htm>.

17. International Convention for the Prevention of Pollution of the Sea by Oil, 1954 // <http://www.admiraltylawguide.com/conven/oilpol1954.html>.
18. Optional Protocol of Signature concerning the Compulsory Settlement of Disputes, 1958 // http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_optional_protocol.pdf.
19. Geneva Convention on the Continental Shelf // <http://www.oceanlaw.net/texts/genevacsh.htm>.
20. Geneva Convention on the High Seas // <http://www.oceanlaw.net/texts/genevahs.htm>.
21. Geneva Convention on Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas // <http://www.oceanlaw.net/texts/genevafish.htm>.
22. 1963 m. Sutartis dėl branduolinių bandymų atmosferoje ir po vandeniu uždraudimo. (480 U.N.T.S. 43) // <http://fletcher.tufts.edu/multi/texts/BH454.txt>
23. Direktyva Nr.2000/60/EB, OL L 327, 2000-12-22. P.1.
24. Tarybos reglamentas Nr. 1543/2000/EB, OL L 176, 2000-07-15. P. 1.
25. Europos Komisijos reglamentas Nr. 1639/2001 /EB, OL L 222, 2001-08-17. P. 0053 – 0115.
26. Europos Komisijos reglamentas Nr. 1581/2004/EB, OL L 289, 2004-09-10. P. 6.
27. Adams, C. M. G. *The Marine Scientific Research: Operating the Consent Regime* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. *The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Interpretation*. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 383 - 386.
28. Churchill R. R., Lowe A. V. *The Law of the Sea*. New York: Yonkers, 1999.
29. Duxbury A. C., Duxbury A. B., Sverdrup K. A. *Fundamentals of Oceanography*. Boston: McGraw-Hill Publishers, 2002.
30. *Encyclopedia of Oceanography* // red. Fairbridge R. W. Van Nostrand Reinhold Company, 1966,
31. Fitzmaurice M. *International Legal Problems of the Environmental Protection of the Baltic Sea*. Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1992.
32. Gorina-Ysern M. *Marine Scientific Research*. Transnational Publishers, 2003.
33. Laughton A. S. *The future of oceanographic research in the light of the UN Convention* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. *The UN Convention on the Law of the Sea*. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 387 – 391.
34. Marston G. *The Stability of Land and Sea Boundary Delimitations in International Law*// red. G. H. Blake *Maritime Boundaries*. London: Routledge, 1994.
35. O'Connell D. *The International Law of the Sea* // red. Shearer I. A., Oxford, 1982. T. I.

36. Plesmann W., Röben V. *Marine Scientific Research: State Practice versus Law of the Sea* // red. R. Wolfrum. *Law of the Sea at the Crossroads. The Continuing Search for a Universally Accepted Régime*. Berlin: Duncker und Humblot, 1991. P. 373-392.
37. Soons A. H. A. *Marine Scientific Research and the Law of the Sea*. Kluwer Law and Taxation Publishers, 1982.
38. Soons, A. H. A. *MSR Provisions in the LOS: Issues of interpretation* // red. E. D. Brown, R. R. Churchill. *The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Interpretation*. Hawaii: The Law of the Sea Institute, 1987. P. 365-373.
39. Treves T. *The Law of the Sea: The European Union and its Member States*. The Hague, 1997.
40. Tulkki P., Poutanen E. L. *Marine Scientific Research in the Baltic Sea*. //red. R. Platzoder, P. Verlaan. *The Baltic Sea: New Developments in National Policies and International Cooperation*. Martinus Nijhoff Publishers, 1996. P. 288-295.
41. *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982: A Commentary*. // red. S. Nandan, N. Martinus Nijhoff Publishers, 2002. T. VI.
42. Varayudej S. *The International Deep Seabed Mining Regime and Third States*. University of Sydney, 1993.
43. Wegelein F. *Marine Scientific Research: The Operation and Status of Research Vessels and Other Platforms in International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2005.

44. Arthur H. Dean. *The Geneva Conference on the Law of the Sea: What was Accomplished* // *The American Journal of International Law*. 1958, Nr.52-4. P. 607–628.
45. Fell L. C. *Maritime Contiguous Zones*// *Michigan Law Review*. 1964, Nr. 62-5.
46. Jenisch U. *Jurisdictional aspects of marine scientific research in the Baltic Sea*// *The International Journal of Marine and Coastal Law*. 1995, Nr. 10-1. P. 106–113.
47. Knauss J. A. *Development of the Freedom of Scientific Research Issue of the Law of the Sea Conference* // *Ocean Development and International Law*. 1973, Nr. 1.
48. Lodge M. W. *Improving International Governance in the Deep Sea* // *The International Journal of Marine and Coastal Law*. 2004, Nr. 19-3. P. 299–316.

49. President Truman's Presidential Proclamation No. 2667, Sept. 28, 1945, Policy of the US with respect to the Natural resources of the Subsoil and Sea Bed of the Continental Shelf, 10 Fed. Reg. 12303 (1945).
50. U.N. Conference on the Law of the Sea. IV UNCLOS Official Records 124, Second Committee (High Seas: General Regime), (U.N. Doc. A/CONF. 13. C/2/L.30).

51. International Law Commission, Summary Records, 335th meeting of Apr. 27, 1956. (11-12, 2 Y.B INT'L L. COMM'N).
52. International Law Commission Report to the General Assembly on the Regime of the High Seas and Regime of the Territorial Sea. (U.N. Doc. A/CN.4/97, Jan. 27, 1956).
53. International Law Commission Report (1956), (U.N. GAOR, 8th Sess.)
54. U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.49
55. U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.4; L. 53
56. U.N. Doc. A/CONF.13/C.4/L.7.
57. JT GA Res. 2340(XXII). 1967 m. gruodžio 18 d. Dėl *Ad Hoc* komiteto steigimo spręsti klausimą dėl jūros dugno ir gelmių tiriamųjų darbų atvirojoje jūroje, taip pat už nacionalinės jurisdikcijos ribų reglamentavimo.
58. JT GA Res. 2467 A(XXII), 1968 m. gruodžio 21 d. Taikaus jūros dugno naudojimo Komitetą klausimu.
59. Official Records of the Third Committee, P. 263. (U.N. Sales No. E. 75. V.5, 1975)
60. Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor beyond the Limits of National Jurisdiction. (G.A. Res. 2749(XXV), Dec. 17, 1970).
61. *North sea Continental Shelf Cases*, ICJ Rep. 1969, P. 3-257, at 31, 47, 53.
62. *Continental Shelf (Libya v. Malta) Case*, ICJ Rep. 1985, at 33, 35.
63. European Conference on Marine Science and Ocean Technology. Galway, Ireland. 10th - 13th May, 2004. // <http://www.eurocean2004.com/>
64. *Challenger Reports* // <http://www.19thcenturyscience.org/HMSC/HMSC-INDEX/index-linked.htm>
65. Europos Komisijos Mokslinių tyrimų generalinis direktoratas: ec.europa.eu/research.
66. European Strategy Forum on Research Infrastructures: <http://cordis.europa.eu/esfri/>
67. Food and Agriculture Organization (FAO): www.fao.org
68. HELCOM: www.helcom.fi
69. The Intergovernmental Oceanographic Commission of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (IOC/UNESCO): <http://ioc.unesco.org/>
70. International Council for Science (ICSU): <http://www.icsu.org/>
71. International Council for the Exploration of the Sea (ICES): <http://www.ices.dk>
72. International Maritime Organization (IMO): www.imo.org/
73. Scientific Committee on Oceanic Research (SCOR): <http://www.jhu.edu/~scor/>
74. Office for Ocean Affairs and the Law of the Sea (OALOS): <http://www.un.org/Depts/los/index.htm>

THE REGULATION OF MARINE SCIENTIFIC RESEARCH IN DIFFERENT SEA ZONES UNDER INTERNATIONAL MARITIME AND LITHUANIAN LAW

Evelina Lapienytė

SUMMARY

Keywords: marine scientific research, the Geneva Conventions on the Law of the Sea, 1982 UNCLOS, maritime zones, rights and duties of researching and coastal states, settlement of disputes, HELCOM.

Marine scientific research has not lost any of its significance for the world of today and might become even more important for the future as the knowledge in this area will be crucial for management decisions in most areas of human life. Lithuania being the coastal state should be strongly motivated to create favourable conditions for carrying out MSR. The provisions of Part XIII, 1982 UNCLOS, set out specific rights and obligations for coastal and researching States and provide guidelines on how these rights and obligations should be implemented through negotiated access by foreign research vessels into the maritime zones under coastal State sovereign rights and jurisdiction. However, there is no evidence of successful UNCLOS implementation into national law of the Republic of Lithuania. The MSR regime remains nominal for lack of practical implementation. Though the UNCLOS is considered to represent the predominant international MSR regime, there are still provisions requiring a liberal interpretation, which could be enabled both by States enacting appropriate formulations and procedures in their national legislation and by commissions and international organizations developing guidelines and standardized procedures.

The study has been structured in three parts which are further outlined in chapters representing the most relevant issues of the topic under discussion. *Part 1* explores the historical development of marine science regulation indicating the origin and evolution of marine scientific research in order to identify the background, features and trends of such regulation. *Part 2* surveys major international MSR regimes implemented within the UN system. The focus lies on certain conventional norms that are of vast impact on scientific research system. *Part 3* provides a detailed survey of Lithuania's domestic, regional and international legislation regulating the conduct of MSR activities and discusses the problems of successful implementation of UNCLOS norms.

Darbas pabaigtas 2006 m. gruodžio 15 d.